

Det lettede sinds eller letsindighedens periode

Italien 1980-1995

Sørensen, Gert

Published in:
R I D S

Publication date:
1996

Citation for published version (APA):
Sørensen, G. (1996). Det lettede sinds eller letsindighedens periode: Italien 1980-1995. *R I D S*, (135), 1-52.

RIDS

Nummer 135

marts 1996

Gert Sørensen

**Det lettede sinds
eller
letsindighedens periode.**

Italien 1980-1995

**ROMANSK INSTITUT
Københavns Universitet
Njalsgade 80
2300 Kbh. S.**

*Københavns Universitet
Romansk Institut*

Indholdsfortegnelse

1. Fokus	 1
2. Den politiske metamorfose	 6
2.1. Fra PCI til PDS	 7
2.2. PSI og DC	 11
3. Den kulturelle metamorfose	 17
3.1. Den konstruerede verden	 17
3.2. Nydelsen	 19
3.3. Dekonstruktion	 21
4. Magtens entropi	 26
5. Mod den Anden Republik?	 33
5.1. Det juridiske og etisk-politiske spørgsmål	 34
5.2. To fyrster: Cossiga og Berlusconi	 40
6. Magt og ret	 45

La storia non si snoda
come una catena
di anelli ininterrotta.
In ogni caso
molti anelli non tengono
(Montale)

1. Fokus

At operere med perioder kan være vanskeligt, og det ender ofte med selvskabte problemer, når kulturanalytikeren går i kast med at efterspore, hvad der adskiller én periode fra en anden. Det er sjældent, hvis det overhovedet sker, at historien gebærder sig så bekvemt og indretter sin kronologi og sit væsen efter fx årtier, omend det er en udbredt opfattelse, at det er just, hvad den gør ("trediverne" er et sådant indarbejdet begreb, der menes at sætte tingene på plads). En fremgangsmåde af denne art kan desuden give én den falske forestilling, at historien er at forstå som en ubrudt kæde af perioder, der følger hinanden i en geometrisk ret linje. Man vil da let kunne overse, at hver periode nok repræsenterer nogle forandringer i forhold til den umiddelbart forudgående men samtidig gentager nogle faste, overleverede mønstre.

Alle vil formentlig være enige i, at 1989 med Murens Fald i Berlin og 1992 med den første store skandalesag i Italien markerer vigtige pejlepunkter. Og de to årstal er det da også i den forstand, at de synliggør nogle træk, der tegner væsentlige sider af de sidste to årtier af dette århundrede. Perioden deler sig dermed i et før og i et efter. Dette kunne selvsagt begrunde, at man i stedet for én periode arbejder med to (80'erne over for 90'erne). I begyndelsen af nærværende årti var der utvivlsomt mange, der troede på et nyt, lutret Italien, efter at anklagemyndigheden i Milano med Antonio Di Pietro i spidsen havde indledt sin operation "Rene Hænder" mod et korrupt regiment. Men efterhånden som årene er gået og den første eufori har lagt sig, kan der være gode grunde til at se de to årtier under ét.

For år tilbage handlede det mest om at håndhæve landets helt åbentlyst misligholdte love og bringe bor-

gernes eller rettere en særlig udsat gruppes adfærd i overensstemmelse med disse. I dag er billedet mere sammensat, ikke mindst i kraft af den rolle, som TV-magnaten og politikerens Silvio Berlusconi foreløbig har påtaget sig, bl.a. som regeringsleder frem til udgangen af 1994 efter jordskredsvalget i marts samme år. Kulturanalysen tvinges derfor til at flytte tyngdepunktet lidt og i stedet for at se indsatsen for en ny lovlydighed som et altdominerende træk i tiden gå et lag dybere. Hvad der således snarere synes at være på færde, er en egentlig afvikling af Italiens lange efterkrigstid, dvs. af den såkaldte første republik og ikke mindst dens forfatningsgrundlag, som de tre store folkepartier, det kristeligdemokratiske (DC), det socialistiske (PSI) og det kommunistiske (PCI) fik skabt i 1946-48. Denne proces tog til i 80'erne; og nu hvor vi er langt inde i 90'erne, er det endnu uklart, hvilken præcis retning den vil tage. Visse konturer træder dog frem og markerer sig i deres modsætningsfyldte form, så meget mere som perioden i sin dobbelthed både karakteriserer et brud med tiden forud og en kontinuitet i forhold hertil.

Da vi fortsat befinder os i den periode, der her er gjort til kulturanalysens genstand, kan der næppe blive tale om meget mere end fremlæggelsen af en række elementer til en krønike. En endelig dom kan og skal heller ikke afsiges. På den anden side kan og skal beretningen heller ikke frasige sig retten til at tage stilling i den standende debat om, hvorvidt de elementer, der hidtil er blevet fremhævet som tilbagestående træk ved den italienske model (det svage demokrati, det svage borgerskab, de svage institutioner, den manglende Reformation), måske snarere skulle anskues som særlig fordelagtige betingelser. I dette sidste tilfælde skulle det italienske samfund i kraft af sine informelle strukturer hverken være præmoderne, endsige moderne, men netop postmoderne med hvad dertil hører af postpolitiske og postindustrielle afledninger; og det skulle således ligefrem have foregrebet og tydeliggjort *megatrends*, der også ville slå igennem andre steder.

Tankegangen er umiddelbart besnærende. Men analyseres efterkrigstidens afvikling i dette regi ud fra den betragtning, at den postmoderne tilstand er uforenelig med den republikanske forfatnings etisk-politiske forpligtelse,

dementeres tankegangen af det virkelighedsforhold, at destruktion og afvikling ikke af sig selv afføder konstruktion og opbygning og altså et nyt fodfæste. Et blik på Italien i disse år giver indtryk af en yderst flydende situation, som formodentlig kun de mest letsindige af dekonstruktionens talsmænd ville begejstres for.

Det var med en betydelig optimisme, at store dele af den italienske befolkning indledte 80'erne og det indtil videre andet økonomiske mirakel i landets historie. Italien skulle snart overhale England og til alles overraskelse ikke mindst italienernes egen blive den femte største økonomi i verden. Stadig flere grupper fik andel i den voksende rigdom. Forskellen til 70'erne, præget som de var af terrorisme og energikrise, var til at føle på. Glemte var tilsyneladende de bilfrie søndage og deres upassende påmindelse om den vestlige civilisations skrøbelighed.

Journalisten Giuseppe Turani, i dag på dagbladet "la Repubblica" med speciale i økonomi, fremsatte i 1987 et endog særdeles fordelagtigt fremtidsscenario for Italien¹. Landet havde i de forløbne år haft en årlig vækst, der var blandt de højeste i verden. Inflationen var bragt under kontrol og tvunget ned fra 16% i midten af '83 til 8,5% i slutningen af '84. Opsparingen og investeringslysten var stigende og ikke kun forbeholdt de få. Familien var nu blevet et sted for produktion og akkumulation². De store offentlige og private grupper havde genvundet noget af den styrke, de havde mistet i 70'erne. De statslige holdingselskaber IRI og ENI kunne nu atter fremvise positive regnskaber; og i '82 havde IRI taget fat på privatiseringen med salget af Alfa Romeo til FIAT. ENI afhændede tekstilvirksomheden Lanerossi til Marzotto, der herefter blev en af Europas største inden for branchen.

Baggrunden for denne vending skyldtes flere forhold. 70'ernes kriseramte industri havde fundet en slags sikkerhedsventil i det såkaldte "tredje Italien"³ (ved siden af Nord- og Syditalien), nemlig de små og mellemstore virksomheder i Mellemitalien og i den nordøstlige del af landet, der havde overtaget initiativet, da oliekrisen og de slagkraftige fagforeninger (CGIL-CISL-UIL) havde tvunget de store virksomheder i den industrielle trekant (Milano-

Torino-Genova) i knæ. I 1979 tilsluttede Italien sig det europæiske valutasamarbejde (EMS'en). Dermed forpligtede regeringen sig til en fastkurspolitik. Tidligere i årtiet havde Italien forladt de gamle Bretton Woods aftaler, der siden 1944 havde dikteret den internationale pengepolitik. I stedet kom et system med flydende kurser. Det lagde op til devalueringer og inflation, der igen udhulede de lønstigninger, som fagforeningerne havde forhandlet ud af arbejdsgiverne. Med den faste kurs var denne vej ikke længere farbar. Virksomhedslederne lagde derfor en anden strategi, der satsede på ny teknologi og afskedigelser af overflødig arbejdskraft. Fagforeningerne måtte se deres hidtidige stærke forhandlingsposition svækket, ikke mindst fordi antallet af beskæftigede i industrien generelt faldt, samtidig med at arbejdsprocessens cyklus blev mere og mere differentieret med opkomsten af en ny middelklasse af teknikere og mellemledere for ikke at nævne de stærkt ekspanderende service- og kommunikationssektorer. Desuden fik de konkurrence fra nyopståede "gule" fagforeninger, de såkaldte COBAS.

Styrkeforholdene mellem samfundsgrupperne var ved indgangen til 80'erne ændret. De urolige 70'ere - og både den røde og den sorte terrorisme understregede dette signalements præg - afløstes af de på mange måder mere disciplinerede 80'ere. Antallet af konflikter på arbejdsmarkedet faldt mærkbart. FIAT's Gianni Agnelli stod nu atter som den ubestridte førstemand for den fortsat stærkt familiestyret italienske privatkapitalisme. Han stod dog ikke længere alene men blev flankeret af andre karismatiske repræsentanter for et driftigt erhvervsliv, de nye *condottieri*, der skulle bringe Italien ind i det næste årtusind: computervirksomheden, den tidligere skrivemaskinefabrik Olivettis Carlo De Benedetti, kemi- og gødningskoncernen Ferruzzis Raul Gardini, de private TV-netværks Silvio Berlusconi og ikke at forglemme Luciano Benetton og hans *United Colors*, som kommunikationsgeniet Oliviero Toscani har gjort kendt over hele verden med sine til tider provokerende reklameudspil.

De langt gunstigere økonomiske nøgletal pegede, ifølge Turani, på, at Italien - alt andet lige - i tidsrummet mellem 2010 og 2025 ville udvikle sig til en svær-

vægter. Ikke blot ville Italien fortsat ligge foran England, men der var også udsigt til, at Frankrig og selv Tyskland ville blive overhalet. Kun Japan og USA ville kunne præstere et større volumen. Forklaringen på disse lyse udsigter var, at "vi [italienere] er mere rebelske og mere fleksible og mere kreative", underforstået, end så mange andre. Men skulle denne løfterige udgangsposition også udnyttes, krævede det, at "den politiske klasse" og "kulturen" tilpassede sig "det store eventyr, vi er hvirvlet ind i (erobringen af tredjepladsen i G-7 gruppen)". Opgaven var at omsætte optimismen i et nyt politisk og kulturelt projekt og fremforalt ophøre med fortsat "at beskrive Italien som et land, der befinder sig på afgrundens rand"⁴. Væk er i dette Italiensbillede det vanlige selvpineri over egen uformåen. I stedet er kommet - med forlov - en snert af den *boria delle nazioni*, den nationernes opblæsthed, som Vico opererede med, og som Italien tidligere i sin nyere historie havde ligget under for.

Den tankefigur, der synes at styre Turanis bog, hviler på den forestilling, at Italien er sammensat af på den ene side et civilsamfund, hvor man finder de rebelske og kreative kræfter, og på den anden side et politisk samfund (partierne og statsapparatet) og en kultur nærmest i stagnation og helt ude af stand til at absorbere og stimulere det civile samfunds nye kræfter. Også den engelske historiker Paul Ginsborg, forfatter til en nu klassisk fremstilling af den italienske efterkrigstid frem til '88, fastholder billedet af et Italien i to hastigheder også for 80'-ernes vedkommende: et civilsamfund under "hastige forandringer" og et "politisk system", der ikke evner at "overvinde sine historiske mangler"⁵.

Det er et centralt anliggende i nærværende krøniker at vise for det første, at det politiske og kulturelle liv faktisk er karakteriseret af kraftige omvæltninger, og for det andet og nok så væsentligt at forholdet mellem det civile samfund, det politiske samfund og kulturen for nogle fremherskende trækker vedkommende er tættere og i højere grad gensidigt infiltreret, end den anførte forestilling umiddelbart kunne give det udseende af. Det er næppe holdbart at operere med en sådan adskillelse af de samfundsmæssige niveauer. Hvad, der karakteriserer perioden nu som tidlige-

re perioder, forekommer snarere at være et politisk system og en kultur, der i det væsentlige ikke bare tilpasser sig kravene fra det civile samfund, men som også betinger udviklingen dør.

2. Den politiske metamorfose

Med den republikanske forfatning af 1948 fik Italien for første gang en demokratisk og parlamentarisk styreform, hvis grundlag var de tre store folkepartier (PCI, PSI og DC). Det har været et relativt stabilt styre i hvert fald frem til begyndelsen af 90'erne, i det omfang det katolske parti har siddet ved magten lige siden, mens de to andre partier med hver deres historiske baggrund i arbejderbevægelsen har haft funktion af variabler. De seneste år har det politiske system forsøgt at finde et nyt leje uden dog på nuværende tidspunkt at have været i stand til at genskabe fortidens stabilitet og forudsigelighed.

Der er i grove træk syv faser i det politiske systems udvikling frem til i dag: 1) samarbejdspolitikken mellem de tre store antifascistiske partier om den nye forfatning umiddelbart efter krigsafslutningen. 2) 50'ernes *centrismo*, et resultat af, at den antifascistiske koalition ikke kunne holde med den kolde krigs deling af verden i to magtblokke; De Gasperis DC ("det amerikanske parti") var i denne periode alene ved magten, kun sekunderet af nogle småpartier som republikanerne og de liberale. 3) "Åbningen mod venstre" i 1962-63 med Nenni-socialisternes indoptagelse i DC's magtsfære. 4) De to kristeligdemokratiske regeringer i perioden 1976-79 med ekstern støtte fra Berlinguers PCI. 5) 80'ernes tilbagevenden til centrum-venstre samarbejdet mellem DC og PSI. 6) Det hidtil kendte politiske systems uafvendelige krise og forfald ved indgangen til 90'erne. 7) Fra 1994 tendenser til en bipolarisering, favoriseret af en ny valglov fra '93, med et centrum-højre (Berlusconis *Forza Italia* og Finis *Alleanza Nazionale* (det tidligere nyfascistiske MSI), samt nogle mindre katolske partier) over for et centrum-venstre (Det demokratiske Venstreparti, PDS (det tidligere PCI) og Partito Popolare, resterne af det gamle DC, samt en række

mindre partier); tanken om at genetablere et politisk centrum er dog fortsat til stede hos flere af de mindre partier, der er bange for at blive klemte i et system med to blokke. Også Bossis protestparti Lega Nord deler denne frygt efter at have forladt højre-alliancen og bruger truslen om at ville løsrive Norditalien fra Rom som afpresningsmiddel.

2.1. *Fra PCI til PDS*. De fire første af disse anførte faser markerer en udvikling, hvor det regeringsbærende centrum bliver gradvist udvidet. De tre sidste faser tegner derimod et brud med denne tendens. Et af de første mere synlige eksempler på dette opbrud knytter sig til PCI's seneste historie. Partiet havde op igennem 70'ernes første halvdel haft en stigende vælgeropbakning, der kulminerede ved lokalvalgene i 1975, da det lykkedes at opnå borgmesterposten i så vigtige byer som Torino og Rom, altså uden for de traditionelle bastioner i Mellemitalien. Året efter fik kommunisterne deres hidtil bedste parlamentsvalg med over en tredjedel af vælgerne bag sig. Det var først og fremmest PCI, der høstede den politiske frugt af 1968 og "det varme efterår" '69.

Denne succes samt oliekrisens eftervirkninger tvang de kristelige demokrater til at åbne over for PCI, der mod løfter om reformer og øgede investeringer i det tilbagestående Syditalien gik med til at støtte to regeringer under ledelse af Giulio Andreotti uden dog at levere ministre. Disse regeringer var udtryk for en national solidaritet og blev af PCI set i lyset af et "historisk kompromis" med de katolske kræfter. Denne strategi havde den kommunistiske leder Enrico Berlinguer lanceret i begyndelsen af årtiet for at undgå, at en kommunistisk fremgang og eventuelle regeringsdeltagelse i Italien skulle udløse et blodigt højrekup, som det, der fældede Salvador Allende i Chile.

Kompromis'et havde et dobbelt perspektiv. På den ene side var det et udspil til DC om samarbejde her og nu; men på den anden side lå det inden for en vision om en særlig italiensk vej til socialismen, der hverken var at sammenligne med de nordeuropæiske socialdemokratiers eller de sovjetiske kommunisters. Således tiltænkte PCI en ikke bare national men også en international rolle. Pietro Ingrao fra partiets venstrefløj var utvivlsomt den, der klare

formulerede denne position, da han i 1977 stillede følgende spørgsmål: "Udtrykker fænomenet Italien, som verden - også den del af den, der ligger fjernest fra os - på en eller anden måde er blevet tvunget til at interessere sig for, en "forsinkelse" i forhold til løsninger og metoder, som allerede er udviklet og afprøvet andre steder, eller foregriber fænomenet problemer, som er ved at modnes også i andre lande, som man sædvanligvis anser for roligere eller måske mere fremskredne?"⁶.

I en vis henseende er der ligheder mellem Ingraos synspunkter og Turanis ti år senere. Tidsånden har ganske vist ændret sig. Men i begges analyser af fænomenet Italien fremgår det, at hvad der normalt tilskrives landets tilbagestående, snarere skal opfattelse som foregribelse af løsninger og veje, som andre snart også ville slå ind på. Hvor den nyliberalistiske Turani så økonomisk kreativitet, der så kommunisten Ingrao en politisk. Og ikke mindst denne politiske opfindsomhed skulle placere PCI centralt i den eurokommunisme, der fra midten af 70'erne også involverede det spanske og det franske parti og så sig selv som en fornyelse af en forstenet verdenskommunisme.

Imidlertid måtte den kommunistiske ledelse snart sande, at den nationale solidaritets regeringer ikke betød den vending i italiensk politik, man havde set frem til. En omfattende reform på sundhedsområdet blev dog gennemført. Som regeringsbærende parti måtte PCI se afstanden til sit bagland blive større. Og i 1977 vendte store dele af en utilpasset ungdom sig imod det historiske venstre efter politiets drab på venstrefløjsaktivisten Pier Francesco Lorusso i det kommunistiske Bologna. De mere militante grupper var blevet hjemløse med krisen i de ekstraparlamentariske småpartier på venstrefløjen, da *Potere Operaio* og *Lotta Continua* var blevet opløst i henh. '73 og '76. Et stort forsoningsarrangement i september 1977 i Bologna, der også støttedes af byens borgmester Zangheri, blev ingen entydig succes. Mange søgte i stedet over i den væbnede kamp bl.a. via *Autonomia Operaia*, der havde filosofiprofessor Antonio Negri som en af sine fortalere. I 1978 kulminerede terrorismen, da *Le Brigate Rosse* bortførte og senere dræbte DC's præsident Aldo Moro. Denne ekstreme handling blev begrundet med et ønske om at ramme staten i hjertet. Med

Moros død fjernedes tillige den kristeligdemokratiske politiker, der havde været idémanden bag åbningen over for kommunisterne.

Allerede ved det næste valg i 1979 mistede PCI noget af sin opbakning. Og da spørgsmålet samme år om Italiens tilslutning til det europæiske valutasamarbejdes fastkurspolitik blev aktuelt, sagde partiet fra og trak sin støtte til regeringen tilbage for op igennem det næste årti at etablere sig som en stadig mere marginaliseret opposition. Et første trin i denne udvikling, der vidnede om ændringerne i det italienske samfunds styrkeforhold, var, da FIAT hen på efteråret 1980 foretog store afskedigelser under henvisning til den almindelige afmatning. Adskillige af de 23.000, der blev kastet på gaden, havde været blandt de mest aktive i 70'ernes arbejdskampe. Fagforeningerne svarede igen (især det store kommunistisk dominerede CGIL) med en blokade af det gigantiske fabriksanlæg Mirafiori i Torino. Også PCI's Enrico Berlinguer bakkede initiativet op og gik endog så vidt i en tale til de strejkende arbejdere at love sin støtte til en eventuel fabriksbesættelse.

Mange blev skræmt af dette radikale udspil, der bragte PCI's fortid som et revolutionært arbejderparti i utidig erindring. Efter 35 dages aktion blev det virksomhedens mellemledere for meget. Deres styrke var øget med ændringen i arbejdskraftens sammensætning. Der blev således organiseret en stor moddemonstration, der også fik tilslutning uden for fabrikkens mure og kunne mønstre 40.000. Den følgende dag måtte fagbevægelsen erkende sit nederlag og dermed også acceptere den indledte omstrukturering af det produktive apparat.

Med sine trusler om at besætte FIAT vendte Berlinguer i hvert fald i sin sprogbrug tilbage til aktionsformer, der allerede var afprøvet i Torino anno 1920 under indtryk af erfaringerne fra det revolutionære Rusland. Virkeligheden pegede imidlertid i en anden retning. Det, der med PCI's store fremgang i midten af halvfjerdserne så ud til at skulle blive optakten til en ny epoke i den nationale og måske også i den internationale historie, mandede i stedet ud i en tiårig selvransagelsesproces. I en *Tribuna Politica* ("Krydsild") i TV i december 1981 fraskrev Berlinguer den russiske revolution af 1917 enhver yderlige-

re inspirationskraft. Det var det polske regimes knægtelse af Lech Walesa's Solidaritet, der fik den italienske leder til at drage denne konklusion.

Dermed brød PCI med et historisk og politisk bånd, der havde givet det styrke og indhold, men som også havde hindret dets afgørende gennemslagskraft på den hjemlige scene. Partiet forblev dog isoleret og genskabte aldrig den tillid blandt mellemlagene, det tidligere havde haft. Det stod nu foran en lang inkubationstid, der sluttede med, at PCI under Achille Occhetto's ledelse i februar 1991 blev omdannet til PDS, det demokratiske venstreparti. PCI, der altid havde satset på at stå frem som et alternativ til de europæiske socialdemokratier, endte som PDS med at blive medlem af den socialdemokratiske Internationale. I grunden førte processen til dannelsen af to partier, foruden af PDS også af *Rifondazione Comunista*, hjemstedet for alle de (ikke så få), der ønskede at fortsætte den særlige italienske tradition.

Det, der på kort sigt kunne se ud som en afvikling af den store fortælling, som den italienske vej til socialismen egentlig var, har måske alligevel med et blik ind i 90'erne tilvejebragt nogle præmisser for den igangværende politiske omstillingsproces. Der kan næppe herske tvivl om, at netop PCI var det af de tre partier, der først forstod at drage konsekvensen af krisen i selve partiformen forstået som ideologisk konstruktion og som formidler af konsensus. Som det eneste af de tre partier har det overlevet det generelle opbrud i det politiske system. Hverken PSI eller DC forstod at ændre sig i tide men aflæste de forkerte signaler og eksisterer ikke længere i dag.

En alliance omkring PDS opnåede således store resultater ved en række lokale borgmestervalg i december 1993. Trods nederlaget til Berlusconi-fløjen, den såkaldte *Polo delle libertà*, ved parlamentsvalget i marts 1994 bevarede PDS positionen som Italiens næststørste parti og måske endda som det største at dømme ud fra det positive resultat ved regionalvalget i foråret 1995. Under Massimo d'Alema's lederskab har partiet fået en mere rummelig struktur også i ideologisk henseende, hvilket understreges af at partiets næstkommanderende Walter Veltroni, chefredaktør på partiavisen "l'Unità", nu sværger til den

amerikanske Kennedy-tradition. Disse liberal-demokratiske træk har gjort partiet mindre sårbart, således at Berlusconi's fortsatte forsøg på at appellere til kommunistforskrækkelsen mangler beviskraft.

PDS's klart større disponibilitet og deraf affødte operativitet har foreløbig udmøntet sig i, at partiet har fået sig placeret som *primus inter pares* i en bredere centrum-venstre koalition under ledelse af økonomiprofessor Romano Prodi, der ikke er rekrutteret fra PDS men fra den tidligere kristeligdemokratiske nomenklatura, idet Prodi har været præsident for det statslige holdingselskab IRI tilbage i 80'erne. Det nævnte centrum-venstre initiativ må trods ligheden i betegnelsen ikke sammenblandes med tidligere udgaver, eftersom det forudsætter en modpol i det såkaldte centrum-højre omkring Berlusconi og Fini. En sådan modpol havde DC's åbning over for PSI i begyndelsen af 60'erne ikke.

2.2. *PSI og DC*. Mens det kommunistiske parti gennemløb disse meget synlige forandringer og reagerede på meldingerne fra det civile samfund, tegnede der sig i det politiske centrum også et mønster af registrerbare men ofte også mindre iagttagelige omrokeringer, der i samme grad markerede en lydhørhed over for store dele af det civile samfunds forventninger.

PSI havde i 70'erne været noget klemmt mellem det historiske kompromis' to store partier. Da partiet nåede en historisk bundrekord ved valget i '76, kostede det partilederen Francesco De Martino posten og i hans sted blev Bettino Craxi udpeget. Denne fik hurtigt gennemtruffet, at partiets gamle lederlag blev udskiftet med et nyt, der mentes bedre rustet til at møde 80'ernes udfordringer. Det var også et generationsskifte, der snart bragte den ungdommeligt udseende Claudio Martelli frem som partilederens højre hånd. Den ambitiøse plan var at gøre PSI til højkonjunktursens foretrukne parti ved at appellere til de nye sektorer, der var på vej frem i det italienske samfund, og hvis valg af politisk tilholdssted ikke var motiveret af ideologi men af et partis indflydelse og *image*. Men skulle denne plan virkelig gøres, var det under forudsætning af, at to mål blev nået.

For det første krævede den, at PSI marginaliserede PCI, at med andre ord styrkeforholdet mellem de to historiske arbejderpartier ændrede sig til socialisternes fordel. I de første år som leder udæskede Craxi kommunisterne på den ideologiske front og lancerede den libertære socialistiske tradition, repræsenteret ved fx Proudhon, som et modtræk til den marxistiske, PCI stod for. Denne ideologiske konfrontation afslørede sig dog snart som det, den var, nemlig en magtens stillingskrig. Den anden betingelse i Craxis strategi, der skulle indfris, gjaldt forholdet til DC. Målet var at bryde de kristelige demokraters hævdundne centralitet i det politiske system og få PSI til at fremstå som et troværdigt alternativ. Hvad der foresvævede den socialistiske leder var at give PSI en lige så vigtig rolle som den, Felipe Gonzales og François Mitterand udfyldte med deres respektive socialistpartier i henholdsvis Spanien og Frankrig.

Midlet til at realisere disse to mål så Craxi i en ny udgave af det centrum-venstre samarbejde mellem PSI og DC, der tidligere var afprøvet, første gang i forlængelse af højkonjunkturen omkring 1960. Også DC var motiveret for en tilbagevenden til denne model, omend forventningerne var andre. Åbningen over for PCI havde ikke haft succes, mens åbningen over for socialisterne hidtil havde sikret partiet dets fortsatte centralitet i det politiske system ved at henvise partneren til en underordnet position. Uvæsentligt var det heller ikke, at det porøse politiske centrum i perioden 1980-82 rystedes af en række destabiliserende faktorer. Terrorismen var ganske vist i aftagen, men mafiaaktiviteten tog til i intensitet med en række mord på fremtrædende politikere og dommere kulminerende med drabet på Palermo-præfekten Carlo Alberto Dalla Chiesa, der ellers havde haft held med sin bekæmpelse af terrorismen via brugen af såkaldte angrende terrorister (*pentiti*). Det var også på dette tidspunkt, at Licio Gellis frimurerloge, P2's dunkle manøvrer blev opdaget.

Forskellen til tidligere var imidlertid iøjnefaldende. Nennis socialister satte i 1962-63 betingelser for deres regeringssamarbejde med DC og krævede gennemførelsen af en stort anlagt reformpolitik, der tilbage i 50'erne havde været genstand for en indgående offentlig diskussion

(bl.a. omkring tidsskriftet "Il Mondo"), og som delvis også blev en realitet (fx med nationaliseringen af el-industrien). Craxis socialister opgav derimod en sådan langsigtet reformpolitik og kunne næppe heller fremvise nogen idéebat af betydning. Tiden var nu en anden og stod i afideologiserings tegn.

Resultatet af det første centrum-venstre samarbejde talte måske heller ikke til gunst for en gentagelse i lige den udformning. Dengang stod det hurtigt klart, at de reformer, som Pietro Nenni og Riccardo Lombardi så frem til med deres visioner om en italiensk socialiststat på et egalitært grundlag, måtte vige for de kristelige demokraters *gattopardismo* ("alt må forandres for at kunne forblive det samme"). Craxis ambitioner gik derfor mere i retning af en ren omfordeling af magten. Ciriaco De Mita, der var blevet valgt til DC's leder på partiets XV kongres i forsommeren 1982, var udmærket klar over, at en regering med PSI ville blive meget konfliktfyldt, og at der kunne ligge en risiko i Craxis føren sig frem som stærk mand.

DC og PCI var i den socialistiske selvforståelse for belastet af deres fortid og af deres indbyrdes komplementaritet til at kunne stimulere de kulturelle og økonomiske kræfter, der spontant dukkede frem af det civile samfunds magma. Udbyttet af disse bestræbelser på at marginalisere de to store "Kirker" i italiensk politik var faktisk, at det lykkedes at få brudt de kristelige demokraters regeringsmonopol. Efter en kortvarig regering, ledet af Arnaldo Forlani, kom republikaneren Giovanni Spadolini til og dannede to regeringer fra juni 1981 til november 1982. Det var første gang siden 1945, at en ikke-kristeligdemokrat ledede landet, og det fremkaldte en krise i DC's lange efterkrigstidshegemoni. Ved valget i 1983 led DC et stort nederlag, mens både socialisterne og republikanerne havde fremgang. Denne ændring af styrkeforholdene i de hidtidige fempartiregeringer banede vejen for den første af to regeringer under Craxis førerskab, der holdt helt frem til 1987.

For en overfladisk betragtning kunne dette ligne et vendepunkt. Endelig syntes den politiske verden at forlade årtiers dødvande og være opsat på at tilpasse politikken efter de nyliberalistiske realiteter. Umiddelbart tog

Craxi-regeringens indgreb over for dyrtidsordningen (*la scala mobile*) sig ud som en sådan imødekommenhed. Ordningen havde hidtil haft til formål at sikre reallønnen mod inflationen og var et resultat af den faglige kamp på arbejdsmarkedet.

Indgrebet var en klar udfordring til fagforeningerne, der imidlertid var delt i spørgsmålet. UIL og CISL støttede regeringen i det synspunkt, at det var vigtigere at nedbringe omkostningerne end at bevare købekraften. Man henholdt sig til, at i en tyveårig periode frem til 1982 var lønningerne steget mere end priserne⁷. Det kommunistiske CGIL reagerede skarpt og sammen med PCI fik det stablet en folkeafstemning på benene i juni 1985 for at få loven trukket tilbage. Trods den megen prestige, der blev investeret i kampagnen, lykkedes det ikke at få en tilstrækkelig opbakning. Den goodwill, som PCI havde fået ved Berlinguers dramatiske død næsten for åben skærm, havde året forinden gjort partiet til landets største ved valget til Europa-parlamentet. Imidlertid viste den sig nu som det, den var, nemlig skrøbelig og mere et udtryk for flygtige folkelige stemninger end for reelle styrkeforhold.

Dette nederlag betød dog langt fra en massiv reallønsnedgang. Således skulle man helt frem til 1992, før de sidste rester af *la scala mobile* blev fjernet efter aftaler mellem arbejdsmarkedets parter. Tendensen var dog klar. Det tilsvarende nederlag i 1980 i forbindelse med konflikten på FIAT havde allerede demonstreret eksistensen af en mere interesseopsplyttet arbejdskraft. På samme måde markerede afstemningsresultatet fem år senere, at massearbejderens tid var forbi. En solidarisk lønpolitik kunne ikke længere opretholdes. I stedet blev der lagt op til en langt mere differentieret udvikling på det lønmæssige og faglige område, der i højere grad tilgodeså erhvervslivets hastigt skiftende vækst- og stagnationssektorer samt behov for en disciplineret og loyal arbejdskraft.

Trods denne succes i forholdet til PCI lykkedes det aldrig PSI at overhale kommunisterne ved de efterfølgende valg. Mere end de lidt over 14%, opnået ved valget i 1987, blev det ikke til. Der var stadig stor afstand til det fremtidige PDS, der ved samme lejlighed kunne mønstre en fjerdedel af vælgerkorpset. Dertil kom, at partiet i

stigende grad høstede sin fremgang fra en øget tilslutning i Syditalien og ikke i de norditalienske metropoler. Dette var så meget mere bekymrende for partiet, eftersom det først og fremmest var fra disses postindustrielle virkelighed, at partiet hentede sin profil. Enten var disse træks faktiske udbredelse og konsistens blevet overdrevet, eller også var den nye storbyvirkeligheds politiske udtryk langt mere flydende end først antaget.

Derfor fik PSI heller aldrig den ballast, der skulle til, for at det andet element i strategien, udfordringen af DC, kunne indfris. Craxi fik ganske vist brudt de kristelige demokraters regeringsmonopol. Ligesom det var Craxi, der i 1984 underskrev et nyt konkordat med Kirken, hvilket bidrog til at profilere ham som Kirkens mulige politiske partner i fremtiden samtidig med, at konkordatet indeholdt en række verdsliggørende elementer, eftersom den katolske religion ophørte med at være statsreligion og religionsundervisningen i skolen herefter var frivillig. Men de to fempartiregeringer, han kom i spidsen for i midtfirserne, blev snarere indledningen til en proces, i løbet af hvilken PSI mere og mere identificerede sig med den magtteknik, der altid havde været DC's kendetegn, og som PSI tidligere heller ikke havde været uvant med.

Umiddelbart kunne denne udvikling ligne en bekræftelse på tesen om, at det politiske samfund i Italien stod i stampe og var ude af stand til at overvinde sine historiske mangler, som bl.a. historikeren Ginsborg havde hævdet det. Men en sådan slutning holder næppe, i det omfang partisystemet faktisk havde mistet sin hidtidige stabilitet og nu stillede sin porøsitet til skue. PCI var slået ind på sin egen kurs. PSI og ikke mindst dets leder havde anlagt en decisionistisk linje, der korresponderede med den deregulering, der i øvrigt kendetegnede samfundet, og som partiledelsen opportunistisk mente sig i overensstemmelse med. Og DC's placering i centrum af dette ptolemæiske politiske system var undermineret.

Men en nok så afgørende indvending imod den anførte tese er den kendsgerning, at den ofte fremhævede dynamik i det civile samfund havde en ikke ringe baggrund i de enorme overførselsbeløb, som staten pumpede ud ofte uden kontrol. Statens voksende under-

skud, der ikke blev mindre af en lempfældig skatteligning, krævede udstedelse af flere obligationer, hvilket tvang renten op i et højt leje. Afkastet herfra gjorde sit til at øge forbruget, mens en stadig større del af statsbudgettet gik til betaling af renter; og endnu større blev denne byrde, efterhånden som statsgælden overgik et helt års produktion. Således fulgte væksten i det civile samfund nøje kurven for statens gældsætning⁸.

Fremfor at blive et alternativ til DC blev Craxis socialister snarere en strømning (*corrente*), en tidsindstillet bombe, internt i den kristeligdemokratiske galakse. På den baggrund kan det ikke forbavse, at PSI med den milanesiske anklagemyndigheds undersøgelser mod et stadig mere ulovligt finansieret partiapparat delte skæbne med DC. Da socialistpartiet i 1992 kunne fejre hundredåret for dets stiftelse, var stemningen efter referaterne at dømme noget mat. Uroen i partitoppen ulmede. Craxis fald var snart en realitet, og i dag befinder den tidligere så mægtige leder sig i eksil i Hammamet, Tunis, med en sag på halsen i hjemlandet. Den magtteknik, som den første udgave af centrum-venstre modellen indledte, syntes med denne karikatur af en gentagelse at have udtømt sine muligheder. Men dette mindre glørværdige efterspil for et parti med stolte traditioner flytter allerede fremstillingen hinsides 80'ernes egen dominerende selvforståelse.

Efter det dårlige valg i 1992 gik PSI sin undergang i møde. DC ligeledes, da partiet blev omdannet til *Partito Popolare* (efter don Sturzos gamle førfascistiske PPI) og skilte sig af med den kompromitterede division af, troede mange, udødelige skikkelser som Andreotti, Forlani, Gava o.a. Frem til 1995 splittedes partiet yderligere som en konsekvens af det politiske systems bipolarisering: katolske grupperinger som CCD og CDU tilsluttede sig under henh. Pier Ferdinando Cassini og Rocco Buttigliones ledelse Berlusconi's *Polo*, mens andre som Palermo-borgmesteren Leoluca Orlando's antimafiaparti *La Rete*, Mario Segnis *Patto* og et rest-PPI samt et katolsk venstre af såkaldte socialkristne omkring bl.a. den fremtrædende historiker Pietro Scoppola bakkede op om centrum-venstre og Romano Prodis nye symbol olivengrenen (*l'Ulivo*).

3. Den kulturelle metamorfose

Tesen om, at det politiske system var stillestående og upåvirket af omverdenen, holder næppe. PCI's lange eksponeringsringtid gik i én retning, mens PSI og DC gjorde deres til at forstærke nogle udbredte mentale tilstande, der dog heller ikke var ganske fremmede for mange kommunister ikke mindst dem, der forvaltede magt ude i lokalområderne. På denne baggrund bliver det også muligt at tilbagevise Giuseppe Turanis fremførte påstand om den kulturelle stagnation, hvis man ved kultur bredt forstår et lands *ethos*, således som denne ytrer sig ikke bare i elitens frembringelser men også i den almindelige, fremherskende fornuft. Det økonomiske opsving var ikke et isoleret fænomen, der blot afventede, at politikken og kulturen skulle blive ajourført. Således ledsagedes opsvinget af synlige men også usynlige politiske ændringer og i samme omfang af en egentlig kulturel mutation, der satte sig igennem institutionelt og bevidsthedsmæssigt på mange niveauer og skabte nogle forudsætninger for samme opsvings karakter, forløb og krise.

Den store march i 1980, rettet mod det blokaderamte FIAT, og de norditalienske industribyers opbakning til Craxi-regeringens indgreb over for dyrtidsordningen vidnede om et sådant igangværende mentalitets-skred. Arbejderkulturens sociale bagland smuldrede og dens særtræk udviskedes. I stedet steg forventningerne til, at markedsøkonomien alene, dvs. uden fagforeninger og kollektive aftaler, kunne sikre arbejdspladser, lønforbedringer og øget opsparing. Selv kommunisternes hovedavis "l'Unità" begyndte at offentliggøre børsnoteringer og skipede den ideologisk tyngende klasseidentitet for at imødekomme "den kapitalistiske ånd", der ifølge socialforskningsinstituttet CENSIS gennemstrømmede det italienske samfund.

3.1. *Den konstruerede verden.* Det private triumferede, skrev Ernesto Galli della Loggia i 1980⁹ men dog ikke mere end, at den enkeltes skæbne og individuelle præferencer blev overladt til andre og på deres vis konforme adfærd- og tænkemønstre. Den nye livsstil fik sine managere, der via

især billedmedierne forstod at kreere selvfremsstillingens mere pågående udtryksformer. Silvio Berlusconi, der startede som byggematador i Milanos forstæder, skabte sin TV-imperium på dette budskab. Bydelen Milano Due fik indlagt kabel-TV. Det blev begyndelsen til en hastig opstigning i det italienske samfund, der i emblematiske grad legemliggjorde periodens paradoks, for så vidt Berlusconi i 1994, det foreløbige kulminationspunkt på en karriere, opnåede på én gang at blive landets ministerpræsident og genstand for retslige undersøgelser.

Ved at udnytte, at Italien ikke havde en lov på området, lykkedes det denne i egen fremsstilling selv-gjorte *entrepreneur* og hans Fininvest at opbygge tre reklamefinansierede landsdækkende netværk (*Canale 5, Rete 4, Italia 1*), der helt ændrede mediebilledet og mere til i første halvdel af 80'erne. Brudt var det statslige RAI's hidtidige monopol. Det foregående årti havde imidlertid også haft sine medienyskabelser; således da dagbladet "la Repubblica" sendte sit første nummer på gaden i 1976 med Eugenio Scalfari som chefredaktør og medejer og blev et forum for en bred liberaldemokratisk og filokommunistisk opinion. Også på radiosiden afprøvedes der nye former med de spontant opståede nærradioer som *Radio Popolare* i Milano, *Radio Alice* i Bologna og *Radio Città Futura* i Rom, hvoraf flere fungerede som alternative informationskilder for ungdomsbevægelserne i 1977.

Men det var Berlusconi, der havde 80'erne for sig. Han havde forstået, hvad allerede den amerikanske virkelighed havde vist, at det var billedet og dets hastige postuler om verdens indretning og i stadig mindre grad dialog, lytten og diskursivitet, der bestemte menneskets integration i det postindustrielle samfund¹⁰. Det var hans stationer, der ved at sende udstyrsunderholdning og billige amerikanske serier fik de største seertal. De fik derfor også hurtigt den største andel i reklamepengene, der i Italien i øvrigt sammenlignet med udlandet var uforholdsmæssig store; desuden var de heller ikke tynget af de alsidighedskrav, der forpligtede RAI som et *public service* organ. Reklamerne blev ikke henvist til særlige sektioner mellem programmerne men kunne tværtimod efter amerikansk forbillede som *spots* flettes ind i disse på særlig udvalgte

steder. Det statslige fjernsyn havde haft reklamer siden halvtredserne trods modstand. Den berømte reklameblok *Carosello*, der fortsatte frem til 1977, afspejlede denne nødtvungne accept af en udvikling, der ikke kunne stoppes; i dette regi blev budskabet pakket ind i små historier, ofte af flere minutters varighed, i skærende kontrast til de ultrakorte indslag, der kendes i dag.

I det nye privat-TV var disse gamle forbehold definitivt væk, og reklamerne fik en anderledes synlig plads, således at valget af programmer nøje afstemtes efter deres seertal (*ratings*). Italieneren var definitivt blevet seer, og som sådan blev italienerens vaner gjort til genstand for løbende undersøgelser i den stigende konkurrence mellem stationerne for at erobre mediekraatiets nye rum, den centrale sendetid i de tidlige aftentimer (*prime time*). På denne måde reduceredes sendefloden til døgnlange billedtæpper, hvor programmerne ikke bare supplerede reklamerne, men hvor de med deres særlige værdisæt underbyggede de forventninger og løfter, reklamerne afgav. De indtægter, der således blev skabt, dannede basis for, at Berlusconis Fininvest i løbet af årtiet blev en af Italiens største kapitalgrupper. Og ikke mindst via Craxis og PSI's protektion kunne gruppen udvide sine interesser til også at omfatte forlag som Mondadori, en konservativ avis som Indro Montanellis "il Giornale", en stormagasinkæde som "Standa" og sidst men ikke mindst fodboldklubben Milan.

Alt i alt skabtes der et synergetisk selvforstærkende og lukket kredsløb mellem advertisement, vare, forbrug og *image*, der om noget gjorde, at Berlusconi ikke bare formidlede tidsånden, han var selve tidsånden, ét med sit medium og dets konstruerede virkelighed. Post- og kommunikationsminister Mammi's lov (fra 1988) besejlede denne monopoldeling mellem den offentlige og private sektor (altså efter at den allerede var en uomgængelig realitet) og bekræftede tillige symbiosen mellem det politiske system og den mere rebelske foretagsomhed i det civile samfund.

3.2. *Nydelsen*. En vare er ikke noget, der i al sin nøgternhed bare produceres og konsumeres for at tilfredsstille visse elementære behov. Fortid var det italienske knaphedssam-

fund, som tegnede tilstanden i årene umiddelbart efter krigen. Mange var der ikke tilbage, der fortsat kunne huske tredivernes og fyrrenes fascistiske selvforsyningsøkonomi. Fortid var også den nedarvede katolske og i grunden også kommunistiske kulturs betænkeligheder ved de materielle goder, om hvis forbrug, der aldrig i Italien havde hersket den samme utilslørede dyrkelse som i Amerika. I 80'erne faldt denne særlige italienske uskyld. En vare, i dens massefremstillede individualitet, var ikke længere en genstand, der cirkulerede i en allerede eksisterende og fortsat mistænksom kultur. Den havde nu fundet sit eget leje.

Månedsmagasiner som "Capital", "Class" og "Il Piacere" henvendte sig til den nye selvbevidste mellemklasseelite, og på et værdigrundlag, som de elektroniske medier forvandlede til almindelig fornuft (*senso comune*). Hvad det handlede om, var at besidde ejendom. Men det var ikke nok. Man skulle også se godt ud og være intelligent og udholdende. Olivettis Carlo De Benedetti syntes at høre til blandt dem, der havde alle egenskaber: "Det er ham pigerne drømmer om om natten", udtalte en repræsentant for et reklamebureau¹¹.

Den italienske kapitalismes *parvenu*'er kom i mediernes søgelys og grundlagde deres egen heroiserende genre, som følgende eksempel vedrørende Raul Gardini kan illustrere. Også denne syntes at have tilhørt den forførende type, da han som naboens søn giftede sig ind i den stenrige Ravenna-familie Ferruzzi og endte som leder af denne betydelige kapitalgruppe. Målet var at gøre koncernen til en af Europas største inden for kemi. For at indfri dette opkøbtes giganten Montedison og i slutningen af årtiet dannedes ENIMONT via en *joint venture* med det statslige energiselskab ENI. En etape i denne, skulle det vise sig, Ikaros-færd blev beskrevet således: "Paris. Klokken er 11 en kold og mørk dag sidste vinter. En Falcon 20 søger forgæves at finde et hul i tågen, der skjuler den franske hovedstad. Om bord sidder Raul Gardini og hans stab i det klare lys fra de hvide skyer; de er urolige og temmelig nervøse. Det forestående møde er et af dem, som man ikke må glip af; men tågen letter ikke. Det er umuligt at lande i Charles De Gaulle lufthavnen, og det kan heller ikke lade sig gøre i Orly og Le Bourget. Det aftalte møde er nu definitivt gået i

vasken. Alles blikke retter sig mod Raul, der beslutter sig for at vende om"¹².

Det er her den verdenserobrende italiener, der portrætteres. Italien eksporterer nu kapital og ikke længere endeløse rækker af anonyme emigranter. På samme måde holdt Carlo De Benedetti en hel nation hen i spænding, da han - uden held dog - søgte at opkøbe *Société Générale*, der sad på store dele af Belgiens økonomi; Italien leverede nu ikke længere billig arbejdskraft til de belgiske miner.

Som Berlusconi forstod også Gardini det nødvendige i et *image*. Foruden at beherske lufrummet var han også suveræn på havet og lod sig ofte fotografere ved roret på det gode skib *Il Moro di Venezia*, der i 1992 var den omend slagne udfordrer til *America's Cup*. I den citerede passage er læseren på fornavn med Raul. Gerne fremstilledes han med tilnavnet *il Contadino* (bonden) med henvisning til virksomhedens specialisering inden for kunstgødning. Også FIAT's Agnelli har sit tilnavn, *l'Avvocato*, ligesom De Benedetti benævnes *l'Ingegnere* og Berlusconi *la Sua Emittenza* eller *il Cavaliere*. På denne måde personificeres abstrakte økonomiske transaktioner, og de bliver lettere at identificere og kommunikere. Men en sådan synliggørelse indebar dog langtfra, at disse transaktioner også var gennemsigtige. Var dette tilfældet ville det næppe have været nogen overraskelse for omverdenen, at Gardini i 1993 pludselig måtte forlade koncernledelsen og hen på sommeren samme år begik selvmord, efter at det var kommet frem, at han havde haft sit medansvar for ENIMONT-skandalen.

3.3. *Dekonstruktion*. Også på kulturens mere fintmærkende felter satte samfundets økonomiske, politiske og massekulturelle forvandlinger sig spor. Således i filosofien og kulturanalysen. På flere planer og i flere retninger. Med afideologiseringen fulgte et prestigetab for den intellektuelle, der ikke mindst i venstrekulturen altid havde fået tildelt en avantgardefunktion. Mens den intellektuelle tidligere leverede udkast til den problematiske verdens forbedring, var problemet nu i stigende grad den intellektuelle selv.

Problematiske var nu ikke bare den intellektuelles viden men også denne videns erkendelsesteoretiske og etiske grundlag.

Efterkrigstidens stærke optimisme og forventning til en udvikling kombineret med langsigtede reformer, som forfatningen af 1948 lagde op til, afløstes i 80'erne af en kapitalistisk *élan* uden andre hensigter end reproduktionen af betingelserne for dens egen fremdrift. Dette markante ryk kunne indtræffe så meget mere uimod-sagt, fordi den indre og ydre "fjende", som bl.a. kommunismen repræsenterede, var stadig mindre truende. Italien som Vesten i øvrigt syntes ikke længere at have brug for ideologier, der kunne afværge eller marginalisere enhver ansats til social uro. Dette gjorde, at andre træk nu blev bestemmende for samfundets udvikling og selvforståelse, og de vedrørte¹³:

1. Det tidslige. Samfundet havde fået et provisorisk præg over sig, der ikke så meget appellerede til det lange tidsperspektiv men til et pragmatisk her-og-nu. Det gjaldt først og fremmest om at mindske de negative følger af de latente usikkerhedsmomenter mest muligt.
2. Det rumlige. Samfundet havde mistet sit hidtidige ideologiske og institutionelle centrum. Den voksende kompleksitet betød, at samfundet samtidigt både udviklede og afviklede en mangfoldighed af centre i indbyrdes vekslende hierarkiske relationer.
3. Det subjektive. Samfundets nye tidslige og rumlige struktur potenserede den enkeltes individuelle ressourcer.
4. Det verdslige. Den teknisk-videnskabelige udvikling havde gennemsækkulariseret verden. Allerede Max Weber havde påpeget, at verden ikke længere var fortryllet og bundet af forklaringsmodeller, der henviste til guddommelige eller mytologiske kræfter uden for mennesket. Masse-samfundet havde gjort denne nye verdensanskuelse universel og forvandlet det metafysiske til en dennesidighed af forestillinger i et lukket imaginært rum¹⁴.
5. Det porøse. Samfundets og verdens bærende substans var smuldret; den soliditet, man af gammel vane eller af blind tro havde sat sin lid til, var væk. Tilbage var kun changerende overflader uden dybdestrukturer, kun skrøbe-

lige letheder uden tyngde. De malmførende lag var skyllet bort.

Tanken om, at verden og samfundet besad en egen og uafhængig rationel struktur, som mennesket, udstyret med fornuft, kunne få indsigt i, havde ned igennem historien lagt grunden til den vestlige kulturs beherskelsesideologier inden for politik, økonomi og videnskab. Mest sejlivet havde disse ideologier været i marxismen-leninismen og i den genuine liberalisme, der ophøjede henh. staten og markedet til absolutte størrelser. Heller ikke de videnskaber, der forholdt sig til den teknologiske udvikling, kunne sige sig fri for at kolportere sådanne nedarvede forventninger med rødder i den positivistiske verdensanskuelse.

Allerede Nietzsche havde i de sidste årtier af 1800-tallet rejst tvivl om sandhedsværdien af denne tænkning, som den moderne verden med betydelige omkostninger til følge havde gjort til sin foretrukne omend ikke eneste refleksions- og adfærdsform. I 1979 udsendte den franske filosof Lyotard sit manifest *La condition post-moderne*, der to år senere blev oversat til italiensk. Bogen opsamlede århundredets ansatser til en kritisk kulturanalyse og mente på den baggrund at kunne konstatere, at de store fortællingers tid var forbi, at det var slut med "de tænkesystemer, der legitimerede subjekternes handlinger og anviste historiens finalistiske retning"¹⁵. Ordet postmodernisme havde en forhistorie tilbage i 30'ernes litterære kritik. Derfra vandt det udbredelse i arkitektkredse for i løbet af 70'erne at dukke op i den socio-økonomiske og filosofiske debat. I 80'erne samledes begrebets mange tilblivelseshistorier, og det fik nu - lidt i strid med dets bestemmelse - status af global referencepunkt, også i Italien.

To år tidligere i 1977 havde forlaget Einaudi i Torino udsendt første bind af sin *Enciclopedia*, hvis sidste bind blev sendt på gaden i 1984. Hovedredaktøren Ruggiero Romano tog i forordet udtrykkeligt afstand fra at hægte værkets organisationsprincip op på en bestemt -isme, det være sig idealisme, positivism eller marxisme¹⁶. Samme år, som Lyotards værk udkom, havde et kollektiv af italienske filosoffer offentliggjort antologien *Crisi della ragione*. Udgiveren Aldo Gargani havde tidligere skrevet *Il*

sapere senza fondamenti om vor videns grundløshed. Også flere intellektuelle med tilknytning til PCI (Nicola Badaloni og Remo Bodei) var med i dette projekt, hvilket understregede, at kritikken af en vis rationalitet, af et vist forhold mellem visse mål og visse midler, også var blevet et anliggende for den kommunistiske kultur. Den nationale solidaritetspolitikks fallit i '79 og afskrivningen af den sovjetiske model nogle år efter betød ikke bare, at den politiske myte, der var opbygget omkring den italienske vej til socialismen, havde udtømt sit potentiale, men også at hele det teoretiske grundlag måtte revideres og dekonstrueres for sine finalistiske og historiefilosofiske fordringer.

En af PCI's førende intellektuelle, napolitaneren Biagio De Giovanni, der havde sin baggrund i traditionen Hegel-Marx-Gramsci, gjorde mere direkte op med Togliatti, efterkrigstidens store kommunistiske leder, og dennes historicisme¹⁷. Litteraten Alberto Asor Rosa, en overgang deputeret for PCI og også han solidt forankret i den marxistiske kultur men i en strømning, der udgik fra Galvano Della Volpe, skærpede den antihistoricistiske tone. Dette var tydeligt i storværket *Letteratura Italiana* (1882-1991), som Asor Rosa var hovedredaktør på. Det udmærkede sig ved at nedprioritere det kronologiske som organisationsprincip til fordel for det tematiske, hvor ikke mindst litteraturens kompleksitet og geografi blev styrende.

I 1992 udsendte Asor Rosa pamfletten *Fuori dall'Occidente*. Få år var der gået, siden Sovjetunionen var brudt sammen. Den just afsluttede Golfkrig havde demonstreret den amerikanske præcisionsteknologis formåen. Det hele skete for åben skærm med CNN's reporter Peter Arnett på pletten, men ikke mere end at informationssystemet trods dets synliggørelse af begivenhederne alligevel ikke var i stand til at bryde de militære myndigheders forbud mod at bringe billeder, når det gjaldt den grusomme død i ørkenen. Men dette fravær af bestemte billeder befordrede desto lettere forestillingen om Vestens overlegenhed. Ret beset var det det kraftige teknologiske ryk ved overgangen til 80'erne, der havde hægtet Østblokken af. Eller måske ville det være mere komplet at hævde, at også det imaginære havde haft sin andel. Vesten beherskede det imaginære rum, hvilket eksempelvis præsident Reagans

stjernekrigsprojekt vidnede om, forsåvidt det var det sidste store udspil i den kolde krig og næppe helt tilfældigt havde fået navn efter George Lukas' film *Star Wars*.

Den globale landsby, som mange kommunikationsteoretikere havde talt om, var og blev en kulisse, en utopi. Krigen i Golfen blev aldrig lige så transparent som fx Vietnam-krigen, ligesom medierne heller ikke i samme grad bidrog til at skabe en opinion mod det amerikanske engagement. Det var heller ikke deres anliggende. Krigen mod Irak blev bredt anset for retfærdig og af nogle endog nødvendig med henvisning til Saddam's asiatiske despotisme. Verden var for Asor Rosa blevet mindre dialektisk og Vesten kunne med sin overvældende sejr selv bestemme, hvordan det skulle træde frem, uden at den indbyggede kynisme ville give anledning til anfægtelser hos ret mange andre end måske lige netop den nu ganske prestigeløse intellektuelle.

I *L'ultimo paradosso* fra 1985 skrev Asor Rosa: "Hele den moderne videnskab, hele den teknologiske organisation af det moderne samfund, men først og fremmest hele det moderne informationssystem er per definition bestemt til at bevise, at der ikke eksisterer nogen uløselig modsigelse". Det tragiske, der i særlig grad eksemplificerer den uløselige modsætning i enhver livsverden, fjernes på denne måde fra hverdagen. Massedøden (i trafikken, i de lokale konflikter, i de kriminalitetsbelastede metropoler) fremstilledes som "hændelige uheld"¹⁸ og ikke, som det den var, en påmindelse om uforeneligheden af menneske og bestemte trufne valg. Det tragiske var for Asor Rosa, hvad der var tilbage, efter at historiefilosofien var blevet dekonstrueret og det hidtidige privilegerede bånd mellem fornuft og verden var blevet brudt. Det afdækkede et eksistensvilkår og var i sin bestemmelse en sikring mod klaustrofobien i en samfundsorden, der lukker sig om sit billede af egen uovertruffenhed.

Hos den turinske filosof og Heideggerfortolker Gianni Vattimo (elev i lighed med Umberto Eco af Luigi Pareyson) var det tragiske helt forsvundet og enhver forestilling om en bagvedliggende autenticitet afvistes. Verden havde definitivt måttet give afkald på at besidde en rationel struktur, som fornuften og et umisforståeligt sprog

kunne tale om. Den var i stedet blevet til en uendelighed af tekster og billeder forbundet i gensidige referencer. For Vattimo var moderniteten og det målrettede fremskridt forlængst ophørt med at præge verdens gang, hvorfor ubehaget ved kulturens byrde ikke længere kunne motive storstilede redningsaktioner, der blot ville gøre ondt værre¹⁹.

Fornuftens krise kunne kun forvindes ved, at den moderne verdens mestertænkning afløstes af "den svage tænkning", som titlen lød på en antologi, Vattimo udgav i samarbejde med Pier Aldo Rovatti. Og som en opsamling af et årtis refleksioner hed det polemisk over for dem, der hævdede, at alt det postmoderne var en modebølge: "Jeg for mit vedkommende mener, at termen det postmoderne har en betydning; og at denne betydning er knyttet til det forhold, at det samfund, vi lever i, er et kommunikationssamfund, et *massemediernes* samfund"²⁰. Uden for dette samfund intet. Samfundet havde mistet sine livsverdener. Hos kollegaen Mario Perniola blev verden til *simulacra*²¹, til skyggebilleder, til afskrifter af afskrifter, hvor det oprindelige og autentiske var forsvundet.

4. Magtens entropi

Under en valgkampagne for nogle år tilbage blev der i Caltanissetta på Sicilien uddelt følgende propagandamateriale for en kristeligdemokratisk kandidat, underskrevet af en gruppe venner til den pågældende: "Luigi Amore er et menneske, der har gjort solidariteten til sin vigtigste leveregel. Faktisk forholder det sig sådan, at hver gang vi har henvendt os til ham i personlige og familiemæssige anliggender (vedrørende pension, arbejdsskader osv.), så har vor ven Luigi altid stillet sig til rådighed. Hvem af os har ikke, når vi var på hospitalet, set ham standse op og spørge os, hvad vi havde brug for; og Luigi begav sig så til rette vedkommende og fik hurtigt tingene til at glide... Derfor vil vi pege på ham, for at han fortsat kan være et referencepunkt, et sikkert tilflugtssted, når vi skulle få brug for ham. Af disse grunde mener vi, at det er rigtigt, ja ligefrem en pligt at stemme på Luigi Amore ved det kommende valg"²².

En løbeseddel som den citerede ville næppe have været sandsynlig, havde institutionerne fungeret bedre, og havde forholdet mellem disse og borgerne bygget på autoritet og gensidig tillid. Det, der er en historisk tilkæmpet ret, fx retten til pension, blev her uden ømsvøb gjort til et spørgsmål om at kende den rigtige person. Det lovfæstede blev her genstand for en individuel bedømmelse og foretagsomhed. Den udøvende magt, hvorunder en pensionstildeling hører som den administrative sag, den er eller burde være, blev overtaget af politikerne. Principielt adskilte roller gled sammen.

Hverdagshistorien om Luige Amore afspejlede egentlig blot i sin eksemplaritet det politiske partis meget central placering i formidlingen mellem de private behov og institutionerne. Og i Italien har partierne da også fået sig tildelt en rolle, der langt overskred, hvad forfatningen af '48 lagde op til. Den manglende adskillelse mellem den udøvende og den besluttende magt betød, at institutionernes universelle gyldighed undergravedes af det politiske partis principielt private interesser med de negative følger, det fik for institutionernes funktionsdygtighed og prestige. DC's hidtidige centralitet i det politiske system hvilede netop på denne identitet mellem parti og stat, og med det særlige centrum-venstre samarbejde opnåede tillige PSI denne profitable status af statsbærende parti. Magten blev i dette regi set mere som indflydelse og som et gode, der skulle akkumuleres for at sikre partiegoismen, og mindre som et middel til at fastlægge de generelle rammer for en løsning af de fordelingsmæssige og infrastrukturelle problemer til gavn for hele samfundet. Den statsstyrede del af økonomien (fx IRI, ENI), udbygget i 50'erne til at blive den største uden for Øst-blokken, mistede således hurtigt sin økonomiske rationalitet. Det fremmede heller ikke effektiviteten i disse foretagender, at topposterne blev fordelt mere efter partitilhørsforhold end efter professionelle kvalifikationer.

Det politiske system var et system af ven-netjenester. Dette elementære tillidsforhold kunne udfolde sig eksempelvis mellem en politiker og en borger, og det blev grundformen i et klientelistisk netværk, der sammenbåndt på den ene side det civile samfund og på den anden

side staten og partierne som *clientes* og *patroni*. Den enkelte borger eller gruppe af borgere satsede mere på håndgribelige beskyttere end på abstrakte institutioner. Disse protektorer kunne være embedsmænd eller politikere, der udøvede deres magt ved i udstrakt grad at anvende skønnet i deres forvaltning af statens midler og pligter. Denne *pote-re discrezionale* blev i rigt mål udfoldet i forbindelse med fx udlicitation af offentlige arbejder, udstedelse af certifikater osv., osv.

Grænsen mellem den lovlige og ulovlige forvaltning kunne derfor være noget flydende. Det kunne være vanskeligt for den enkelte embedsmand eller politiker at afgøre, hvornår han var offentlighedens repræsentant og hvornår ikke. En sådan forvaltningspraksis gav de bedste betingelser for den egentlige korruption, hvor ikke bare politikerne og embedsmanden tog penge for deres ydelser, men hvor også borgeren så en fordel i at afsætte penge til dette formål, når vedkommende som privatperson skulle have sin pension eller som industrileder ønskede en fortrinsstilling frem for konkurrenterne. I dette sidste tilfælde tømtes statens politiske og administrative repræsentanter for enhver offentlighed. Det offentlige blev privat og uigen-nemsigtigt. Det var netop dette træk, der kom til at tegne det politiske system i 80'erne. CAF blev det også kaldt efter forbogstaverne til navnene på periodens mest fremtrædende politikere: socialisten Craxi og de to kristelige demokrater Andreotti og Forlani.

Mario Chiesa, socialist og leder af plejehjemmet Pio Albergo Trivulzio i Milano, blev den 17. februar 1992 grebet på fersk gerning i at modtage *tangenti*. I sig selv en banal sag, men som ikke desto mindre satte skred i tingene: et sommerfuglelevingslag, der skabte politisk kaos i Rom. Det blev startskuddet til den operation "Rene Hænder" (*Mani Pulite*), der blev iværksat af den offentlige anklager Antonio Di Pietro og den milanesiske *procura* og rettet mod store dele af den politiske klasse men også mod ledende eksponenter for erhvervslivet. Milano, men ikke bare den lombardiske metropol, blev snart om-døbt til *tangentopoli*. Kort efter sin arrestation begyndte Mario Chiesa at samarbejde med politiet. Og snart blev der indledt forundersøgelser mod Milano tidligere socialistiske

borgmester Paolo Pillitteri, beslægtet med PSI's leder Bettino Craxi, der også blev involveret.

Flere ledende kristelige demokrater kom ligeledes i søgelyset. Der blev imidlertid også rejst tiltale mod enkelte lavererangerende kommunister fra den centrale partiorganisation, eller som havde haft politiske og administrative poster i de kommuner, provinser og regioner, hvor PCI-PDS havde indflydelse. I det lange løb har partitoppen dog ikke kunnet gå fri, da Massimo D'Alema så sent som i efteråret 1995 blev stillet til regnskab for de såkaldte røde kooperativers påståede illegale finansiering af partiet. Olivettis Carlo De Benedetti indrømmede i et memorandum, offentliggjort i dagbladet "la Repubblica" (18. maj 1993) at have betalt bestikkelse til Postministeriet. Det fremgik af dette papir, at frem til og med 1987 betalte Olivetti ingenting og måtte derfor tage til takke med små ordrer. Fra 1988 og frem til og med 1991 betaltes op til flere milliarder i bestikkelseslire, hvorefter billedet vendte. De Benedetti begrundede denne fremgangsmåde ved at pege på hensynet til italienske arbejdspladser ud fra den betragtning, at Olivetti ville have færre chancer på eksportmarkedet, hvis ikke man kunne henvise til, at firmaets informatiksystemer allerede var afprøvet i hjemlandet. Olivettis direktør blev arresteret i 1993 men slap indtil videre med en kortvarig husarrest. Også managere hos FIAT og Berlusconi's Fininvest har fået en såkaldt *avviso di garanzia*. Og mod slutningen af 1994 måtte Berlusconi selv lide den tort at inkassere en sådan *avviso*, mens han i sin egenskab af ministerpræsident præsiderede en FN-kongres i Napoli om organiseret kriminalitet.

En kulmination på denne misère udløstes hen på sommeren 1993, da ENIMONT-skandalen eksploderede. Affæren havde sin baggrund i det samarbejde, der i slutningen af 80'erne blev skabt mellem det offentlige ENI og Raul Gardinis Montedison med henblik på at opbygge en italiensk kemigigant. Imidlertid udeblev den økonomiske succes, hvorfor Gardini ønskede at afhænde sin del af aktiestokken tilbage til staten. Det lykkedes og til en pris, som ifølge iagttagere lå langt over handelsværdien. Dette ville ikke have været muligt, var der ikke blevet betalt store penge, i milliardklassen, til partivældet (det såkaldte *partito-*

crazia). Afsløringen sendte chokbølger igennem offentligheden og fik både ENI's daværende præsident Cagliari og Gardini til at begå selvmord. Man havde været vant til mediernes beredvillige kolportering af Gardinis eminente selviscenesættelse som den private italienske familiekapitalisme lidt fandenivoldske *enfant terrible*; og befolkningen demonstrerede sin tydelige forvirring, bl.a. da hele hjembyen Ravenna under pomp og pragt tog del i begravelsen.

Grænsen var nået. Grænsen, som 80'ernes aggressive synliggørelseskultur paradoksalt havde gjort usynlig, trådte frem så knivskarp, som den aldrig medierbare forskel mellem liv og død nu engang er. Den særlige *pactum sceleris* mellem det civile samfund og det politiske system var brudt. Det må derfor have været i et noget overstadigt øjeblik, at den amerikanske politolog La Palombara i midten af firs'erne kunne henregne det politiske system i Italien til de bedst fungerende demokratier²³. Det postmoderne samfunds lukkede kredsløb af korrupsion og forbrydelse, af selvbekræftende tekster og billeder krakelerede, da det ikke længere var i stand til at slette sporene. Mario Chiesa havde reduceret politik til byttehandel, politikerne var fra at have været visionær ideolog blevet til en *faccendiere*. Af de mange udsagn, der er blevet fremført under de verserende sager, får man det indtryk, at når så mange brugte og modtog bestikkelse, var det, fordi alle gjorde det, og det derfor kunne se ud som lovligt. *Così fan' tutti* lød slogan'et med en fremhævelse af, at det var en udpræget mandlig last. Fra at være et marginalt problem i en retsstat var korrupsion i det italienske tilfælde blevet selve systemet og havde undergravet selve retsstatens grundprincipper. Men Raul Gardinis gestus vidnede om, at en sådan normalitet virkede på lånt tid, og at den med ét ikke længere var til at leve med. Med sin ekstreme handling genindsførte Gardini det tragiske i italiensk kultur, denne arkaiske dybstruktur, som var forsvundet ud ad jubelsamfundet.

Mindst tre er de faktorer, der har betinget det gamle regimes bevarelse helt frem til 80'ernes berygtede CAF-struktur. Den kolde krig var en sådan faktor, der ydede sit afgørende bidrag til, at det unge italienske demokrati, sådan som dettes idealer var blevet nedfældet i forfatningen af '48,

aldrig fik lov til at folde sig ud. Politologer som Giorgio Galli har talt om et blokeret demokrati, der fastlåste flertallet og mindretallet i deres permanente roller. DC kunne uhindret gro sammen med staten, mens det store oppositionsparti PCI blev afskåret fra at udøve sin funktion som kontrolinstans og alternativ og henvistes i stedet til sin egen lejrtenkning.

En anden, indenrigspolitisk faktor var arven fra fascismen. Mellemkrigsperioden kunne fremvise flere eksempler på statslig indblanding i det økonomiske liv. Således gav det statslige holdingselskab IRI, et resultat af 30'ernes krisepolitik, og de senere tilsvarende selskaber (fx ENI) det regerende kristeligdemokratiske parti en enestående mulighed for at virkeliggøre sin magtstrategi.

En tredje faktor var den dominerende tidsånd, der udspændt mellem massemedier og privatisisme havde afvæbnet enhver form for pålidelig politisk tænkning, der gik ret meget videre end selvopgøret. Postmodernismen var ikke langt fra at være et eksempel på kulturel *omertà*, for såvidt den demonstrerede en afmægtighed over for de ulovlige tilstande, når den gjorde disse til udtryk for normalitet, der havde forvundet ideologismens sygdomme.

Det gamle regime var imidlertid ikke fastere konsolideret, end at andre og som i dette tilfælde også stærkere faktorer kunne få en destabiliserende virkning. Berlinmurens fald i 1989 gjorde, at DC og de vekslende regeringskonstellationer ikke længere havde antikommunismen til at legitimere en magtarrogance, der i realiteten havde dækket over korrupsion og kriminalitet. Længe før havde der vist sig opbrudstendenser i det politiske system. PCI var blevet til PDS og *Rifondazione Comunista* ikke mindst under indtryk af de omvæltninger, der satte ind allerede i midten af årtiet med Gorbatsjov i selve Sovjetunionen og med borgerretsbevægelserne i de øvrige Øst-Europa. En helt ny politisk kraft dukkede op, da Umberto Bossi og hans *Lega Lombarda* vandt frem på et populistisk program, rettet imod det korrupte og ødsle Rom og ikke uden racistiske undertoner over for Syditalien; forfatningens paragraf 5 om den italienske enhedsstat som "én og udelelig" blev da også anfægtet. Ved valget i april 1992 gik de store partier stærkt tilbage, mens *la Lega* opnåede mere end 9% af

stemmerne mod ca. en halv procent ved forrige valg i '87. Ligaen blev snart den største gruppering flere steder i Norditalien og opnåede borgmesterposten i mange byer, senest i Milano; men den har dog i dag mistet denne dominerende position til Berlusconi's *Forza Italia* og også noget af sin orienteringsevne, efter at den måtte forlade Berlusconi's regering i efteråret 1994.

I dag er det gamle politiske centrum op-
hørt med at eksistere. Presset udefra blev for stærkt, og im-
munforsvaret internt i DC selv svækkedes i samme hast, som
diasporaen satte ind. Således dannede den kristeligdemo-
kratiske borgmester i Palermo Leoluca sit eget parti, *la Rete*,
der havde fået fodfæste på et antimafia-program i dette
kriminalitetsbelastede hjørne af landet. Også den rebelske
Mario Segni brød med DC og dannede sin egen *Patto per
l'Italia*, efter allerede i 1991 at have taget hul på debatten
om en ny valgreform, da han med stor succes tog initiativet
til en folkeafstemning for at dæmme op for partitokratiets
praksis med stemmehandler. Efter en folkeafstemning i
april 1993, der bl.a. førte til en ophævelse af lovene for den
offentlige finansiering af partierne og for valget til senatet,
gennemførtes en ny valglov, der i det væsentlige afskaffede
det hidtidigt gældende forholdstalsprincip til fordel for et
flertalsprincip. Polarisering og beslutningsdygtighed prio-
riteredes over ligelig repræsentation.

Hvad der yderligere bidrog til at svække
den gamle politiske klasse indefra var den stadig stigende
statsgæld som følge af en helt ukontrolleret udgiftspolitik.
Derfor rejste der sig også i Italien krav om at privatisere de
store gældstungere statslige selskaber. En folkeafstemning i
april 1993 sagde således ja til en nedlæggelse af disse sel-
skabers særlige ministerium. Den daværende regering un-
der Giuliano Amato's ledelse tog det første skridt og om-
dannede i 1993 disse foretagender til aktieselskaber, der
foreløbig administreres af skatteministeriet. Men den videre
realisering har imidlertid ikke været uden vanskeligheder
og går kun langsomt, da en privatisering uvægerligt måtte
berøre hævdundne magtbastioner. Foreløbig er dog ek-
sempelvis Credito Italiano og Banca Commerciale (siden
bankreformen i trediveerne en del af IRI) kommet på aktier
og solgt.

Dertil kommer, at statsgælden vanskeliggør
Italiens tilpasning til Det europæiske Fællesskab²⁴. Det gamle
politiske system var på mange måder tilpasset en blokdelt
verden men viste sig mindre operationsdygtigt i et EU uden
en sådan. Den igangværende integrationsproces gør, at ikke
mindst korruptionen fra at have været et effektivt smøre-
middel over for de i almindelighed svage og tilrustedede in-
stitutioner mere og mere af de italienske erhvervsfolk føles
som en forringelse af deres konkurrenceevne, når omkost-
ningerne på denne måde øgedes med ekstra 5-10%. Uvæ-
sentlig var det heller ikke, at jo mere udbredt korruptionen
blev, desto dyrere blev modbydelserne, men det blev også
desto vanskeligere for de korruperede at efterkomme den
korruperende klients behov. Korruptionen blev med an-
dre ord på sine egne præmisser stadig mere ineffektiv, og
den moralske omkostning ved at blive afsløret blev så me-
get større, hvilket Raul Gardinis ekstreme handling demon-
strerede.

5. Mod den Anden Republik ?

Giuseppe Turani havde i sin bog om lokomotivet Italien
fremført det synspunkt, at skulle det nye i opsvinget, der
afløste 70'ernes blytunge år, fastholdes, krævede det en po-
litisk og kulturel ajourføring. Men faktisk kan det påvises,
at det politiske og kulturelle liv allerede i det væsentlige var
integrerede dele. Joseph La Palombaras kække analyse af
det efter hans opfattelse velsmurte italienske demokrati vid-
nede herom. Det gjorde i samme grad filosofen Gianni
Vattimo, der i overensstemmelse med sin tese om masseme-
diernes samfund afskrev traditionen fra Oplysningsstiden. Et
samfund i Hegels og Marx' ånd var for ham ikke længere
perspektivet, eftersom de allestedsnærværende medier alle-
rede havde virkeliggjort "menneskehedens fuldbyrdede
selvbevidsthed", omend inden for rammerne af Nietzsches
forudsigelse af, at den egentlige verden til sidst ville blive
fiktion²⁵.

Måske afslørede denne fiktion sig som det,
den var, da Italien i efteråret 1992, tvunget af en almindelig

afmatning, måtte forlade det europæiske monetære samarbejde. En cyklus, der startede med landets tilslutning til EMS'en i 1979, var slut. Devalueringen afslørede en national økonomi, der langtfra havde de forventede selvstændige træk til en *pool position*, men som tværtimod atter demonstrerede sin begrænsede suverænitet og indbyggede skrøbelighed. Når recessionen i begyndelsen af 90'erne ramte Italien så hårdt, var dette uden tvivl en konsekvens af, at Turanis og ligesindedes vision hvilede på nogle præmisser, der allerede havde nået deres mætningspunkt. Den kortsigtede gevinst blev forvekslet med en glørværdig fremtid.

5.1. *Det juridiske og etisk-politiske spørgsmål.* I utallige interviews har Olivettis Carlo De Benedetti gjort gældende, at Italien kun havde en fremtid, hvis den offentlige sektor fungerede på et kvalitativt bedre grundlag. Dette forhindrede ham dog ikke i, hvad han også indrømmede, at have benyttet korruption og på den måde ydet sit bidrag til bevarelsen af hele den CAF-struktur, der havde gjort det italienske statsapparat til et privat anliggende for de mange Craxi'er, Andreotti'er og Forlani'er. De Benedetti fremhævede i sit ovenfor citerede memorandum, at det var nødvendigt i det mistænkeliggørelsens klima, som de mange retslige undersøgelser havde skabt, at skelne mellem dem, der med bevidst overlæg havde tyet til korruption for at fremme deres egne egoistiske interesser, og dem, der følte sig presset til at gøre det. Selv rubricerede han sig i denne sidste kategori og mente snarere, at han og virksomheden havde været udsat for pengeafpresning fra partitokratiets side. Dette eksempel på tvesind eller dobbeltmoral illustrerer med al ønskelig tydelighed, at det, man kan kalde tidsånden, har været mere sammensat.

Bag de tilsyneladende dominerende træk, der fejlagtigt mentes at være universelle, har der således skjult sig nogle kulturelementer, der med aktualiseringen af det moralske spørgsmål i dets juridiske og politiske aspekter nu er trådt i karakter. Allerede i 1980 var forfatteren Italo Calvino fremme med en præcis diagnose i dagbladet "la Repubblica": "Der var engang et land, der regeredes på et ulovligt grundlag. Det var ikke fordi der manglede love, eller fordi det politiske system ikke hvilede på principper,

som alle sagde, de mere eller mindre gik ind for. Dette system var opbygget i et stort antal magtcentre og havde brug for umådelige finansielle midler (væbner man sig nemlig til at disponere over mange penge, er man ikke længere i stand til at opfatte livet på anden måde). Og disse midler kunne man kun få fat i på ulovlig vis, dvs. ved at spørge dem, der havde penge, mod ulovlige gunstbevisninger. Eller rettere, den som kunne give penge mod gunstbevisninger, havde allerede i almindelighed fået disse penge via tidligere opnåede gunstbevisninger. Det hele mandede ud i et næsten cirkulært økonomisk system, der ikke var blottet for sin egen harmoni"²⁶.

PCI's tidligere generalsekretær Enrico Berlinguer fulgte denne linje. Hans parti havde netop været igennem de tre år fra 1976 til '79, da Andreotti stod i spidsen for to regeringer med parlamentarisk støtte fra kommunisterne. Den nationale solidaritets politik i disse år var imidlertid langfra det historiske kompromis, PCI havde set frem til. Tværtimod syntes partiet i et vist omfang efter at have opgivet oppositionsrollen at have vænnet sig til partivældets praksis med at fordele indflydelsessfærer (fx i forbindelse med oprettelsen af tv-kanalen RAI Tre). På den baggrund udtalte den kommunistiske leder i et interview i 1981 med "la Repubblica"s chefredaktør Eugenio Scalfari: "Partierne laver ikke mere politik... Partierne er i dag først og fremmest klientelistiske magtmaskiner: indsigten i tilværelsens, samfundets og folks problemer er ringe; ideerne, idealerne og programmerne er få og vage, den civile lidenskab er lig nul. Partierne forvalter de mest forskelartede, de mest modsigelsesfyldte og undertiden også lyssky interesser, som ikke har nogen forbindelse med folks behov, og som heller ikke forfølger det fælles bedste... Partierne har besat staten og alle dens institutioner fra regeringen at regne. De har besat de kommunale selskaber, socialforsorgen, bankerne, de offentlige virksomheder, de kulturelle organisationer, hospitalerne, universiteterne, RAI og nogle af de store aviser..."²⁷. Anklagen var alvorlig men faldt for døve øren. En moralsk prædiken i en politisk ørken. Og det syntes også at gælde i PCI selv, der mens det var optaget af sit nødvendige selvopgør, måske netop derfor åbnede for en rekruttering af mindre ideologisk funderede og i enkelte

tilfælde korrupte personer til fremtrædende offentlige poster i de kommuner, hvor partiet havde indflydelse.

Mangelen på civil lidenskab, som Berlinguer påpegede, var næppe uden forbindelse med samfundets almindelige afpolitisering. Og dette fravær var en ikke ubetydelig årsag til, at da det gamle partitokrati brød sammen, blev fornyelsen ikke i første række fremført i politiske termer og af veldefinerede politiske kræfter men af den juridiske myndighed, der på denne måde i stigende grad markerede sin uafhængighed af den politiske klasse. Grundlæggende var denne indsats politisk men i et perspektiv, der var forskelligt fra partitokratiets strategi, i det omfang det handlede om at vende tilbage til retsstatens adskillelse mellem parti og institutioner, privat og offentlig; en adskillelse, der ved ikke at blive respekteret havde begunstiget ikke bare den lille korruption men også den apokalyptiske situation, hvor hele systemet var gennemsyret af "sædernes forfald".

Det var således tre undersøgelsesdommere i færd med at efterforske den mafiøse Michele Sindonas krakkede finansimperium, der i 1981 opdagede eksistensen af den hemmelige frimurerloge P2 i stormesteren Licio Gellis hovedkvarter i Arezzo. Denne opdagelse, der i første omgang lignede et sidespor, blev imidlertid snart et hovedspor. Man fandt en liste over 962 indskrevne medlemmer, der alle var centralt placeret i det militære og administrative apparat, i de hemmelige tjenester, i medierne, i erhvervslivet og i den politiske og finansielle verden: Sindona, Silvio Berlusconi, "Corriere della Sera"s chefredaktør og ejer (Franco Di Bella og Angelo Rizzoli), socialdemokratiets leder Pietro Longo, osv. Man bemærkede, at ingen af de store politiske skikkelser i DC og PSI var iblandt. Dette gjorde dog næppe nogen større forskel. Som en privat organisation for betragtelige dele af det officielle *establishment* i Italien havde P2 stor indflydelse på beslutningerne uden at besidde noget demokratisk mandat.

Gellis program var utvetydigt reaktionært og autoritært. Som ung havde P2's senere *gran maestro* kæmpet som Spaniensfrivilling på Francos side. I 1980 blev han interviewet i "Corriere della Sera" af Maurizio Costanzo, der selv var medlem af P2, og som i dag har sit eget *talk*

show på Berlusconi's tv-net. Tonen var umiskendelig anti-kommunistisk. Og i den henseende trak ordenen i samme retning som den *top secret* Nato-struktur, Gladio, der blev almindelig kendt i 1990, og hvis anliggende var klart indenrigspolitisk bestemt. P2 lagde op til en gaullistisk løsning af den italienske krise, hvor en socialistisk ledet regering ikke var udelukket. Under afsløringerne i '81 kom det da også frem, at Gellis gruppe havde betalt store summer til en hemmelig PSI-konto i Schweiz. De muligheder, der allerede på dette tidspunkt lå, for at trænge til bunds i partiernes lovstridige finansieringer, blev dog forskertset. Regeringen Spadolini nøjedes med formelt at opløse P2. Og en parlamentarisk kommissions klare påvisning af P2's farlighed for det italienske demokrati blev ikke fulgt op.

I 1983 blev den første Craxi-regering en realitet med Andreotti som udenrigsminister og med socialdemokraten Longo som budgetminister. Mario Capanna fra det lille nyvenstreparti *Democrazia Proletaria* talte om en "P2-regering"²⁸. Og dette indtryk blev ikke mindre af, at Craxi forinden offentligt havde forsvaret Roberto Calvi, direktør for den krakkede Banco Ambrosiano, der selv var medlem af P2, og som via Sindona havde kontakter til mafiaen. Craxi fremturede desuden med en advarsel til de altfor geskæftige undersøgelsesdommere om at holde igen. Og denne fjendtlige holdning til en dommerstand, der egentlig blot gjorde sit arbejde som håndhævere af retsstatens love, bibeholdt han også i sin egenskab af regeringschef. Kulminationen på denne miskreditering kom, da der blev opnået et konfortabelt flertal ved en folkeafstemning i 1987 til fordel for at ophæve dommernes ansvarsfrihed.

Mafiaen var i begyndelsen af 80'erne inde i et blodigt selvgør. En ny og mere aggressiv gruppe omkring Totò Riina (oprindelig fra Corleone, en mellemstor by syd for Palermo) havde overtaget *Cosa Nostra*. Men det var også en mafia, der ikke længere var tilfreds med som privat organisation for vold og protektion blot at nyde godt af myndighedernes medviden og laden stå til. Den ønskede selv at kontrollere sit territorium. Dette var baggrunden for, at den mere og mere udfordrede staten og nu omhyggeligt udvalgte sine mål blandt stadig højere placeret personer; således dommer Cesare Terranova (1979), præsidi-

denten for den sicilianske regionalforsamling Piersanti Mattarella (1980), PCI's førstemand på Sicilien Pio La Torre (1982), Palermo-præfekten Carlo Alberto Dalla Chiesa (1982), der havde haft stor succes med at bekæmpe den røde terrorisme, samt den offentlige anklager Rocco Chinnici (1983). Dette var et voldsomt anslag mod statens vilje til at håndhæve sin autoritet på Sicilien, og det blev ikke mindre af, at mafiaen havde sine støtter blandt dommere og ledende kristeligdemokratiske politikere som Salvo Lima og dennes reference i Rom, Giulio Andreotti. Ligesom korruptionen og P2 var mafiaen og den organiserede kriminalitet ikke en undtagelse men en integreret del af hele det politiske system.

Skismaet i mafiaen selv, fremkaldt af en hastig og turbulent tilpasning til nye markeder (narkotika), fik imidlertid en utilsigtet virkning. Den *omertà*, der på et grundlag af frygt og fremtvunget tavshed hidtil havde sikret det indre sammenhold over for en fjendtlig omverden, begyndte at gå i opløsning. Således stod valget for mange af dem, der var kommet ud som tabere af mafiakrigen, mellem fysisk udslettelse eller samarbejde med myndighederne. Tommaso Buscetta så denne sidste udvej som den eneste mulighed for at overleve, efter at det meste af hans familie var blevet myrdet. Han blev den første, vigtige angrende mafioso (*pentito*), hvis informationer indefra blev tillagt overordentlig stor betydning. For første gang fik undersøgelsesdommerne et indblik i mafiaens opbygning. Ingen havde tidligere rigtigt troet på, at mafiaen var en organisation med en hierarkisk struktur, der samlede trådene i en Kommission, den såkaldte *Cupola*, hvor de ledende mafiosi havde sæde, og hvor beslutninger af vital interesse for hele organisationen blev truffet.

Denne viden blev lagt til grund for Maxi-processen mod mafiaen i midtfirserne²⁹. Udgangen på denne blev en række domfældelser af prominente medlemmer af *Cosa Nostra*, fordi myndighederne nu på et nyt lovgrundlag kunne rejse tiltale mod personer, der blot tilhørte en sådan organisation. Det var først og fremmest Palermo-dommerne Giovanni Falcone og Paolo Borsellino, der udadtil tegnede denne offensiv. Men hvad der for det italienske samfund var en uomtvistelig succes, blev snart en per-

sonlig tragedie, da de begge udsattes for dødbringende attentater i 1992. Umiddelbart kunne dette se ud, som om mafiaen og dens bagmænd uantastet kunne gøre, hvad den ville. Men det kunne også læses modsat, nemlig at mafiaen var bragt i defensiven. Således havde det været nødvendigt tidligere samme år at likvidere den kristelige demokrat Salvo Lima, fordi denne med Maxiprocessens negative udfald for organisationen ikke havde været den protektor, man forventede, og altså vist sig ude af stand til at garantere straffrihed. I begyndelsen af 1993 lykkedes det omsider efter mange års jagt at fange Riina midt i Palermo. Og i 1995 indledtes en retssag mod selveste Andreotti, anklaget for meddelagtighed i mafiaaktivitet³⁰. De parlamentariske Antimafia-kommissioners arbejde, der startede tilbage i 1962-63 i centrum-venstre samarbejdets reformklima, var således blevet fuldt op af statens stadig mere markante tilstedeværelse, hvilket yderligere er blevet understreget af de seneste års samling af den politimæssige og retslige indsats over for den organiserede kriminalitet med oprettelsen af henholdsvis DIA (*Direzione Investigativa Antimafia*) og DNA (*Direzione Nazionale Antimafia*).

De verserende retsundersøgelser omkring korruption, mafia, P2 og Gladio placerede den juridiske kultur i centrum af fornyelsesprocessen. I denne henseende adskiller italiensk kultur sig i øjeblikket måske fra situationen så mange andre steder. Mistankens kultur vendte tilbage, efter at den i 80'ernes selvforståelse ikke synes at have haft nogen lysende plads³¹. Den juridiske kultur fik dermed et etisk-politisk perspektiv, som den turinske retsfilosof Norberto Bobbio havde søgt at brede ud, siden han på et liberalt-demokratisk grundlag i 50'erne kritiserede ikke bare de italienske kommunister for deres stalinistiske islæt men også centrum-højre partierne for aldrig at have forstået den italienske arbejderbevægelse.

Bobbio har i samme grad altid været forsigtig i sin bedømmelse af, hvorvidt det republikanske Italien egentlig var et demokrati. Med god grund kunne han henvise til de mange skjulte magtcentre (*arcana imperii*)³². Som modvægt mod tendensen i det italienske samfund til at privatisere magten så Bobbio retten (*il diritto*). Igennem sin historie havde retten altid været forbundet med etisk-

politiske kampe *mod* misbrug af magt og *for* frigørelse fra undertrykkelse. Således var det 18. og 19. århundredes politiske og civile menneskerettigheder vendt mod de daværende gamle regimer. Således var det 20. århundredes sociale rettigheder, inspireret af de socialistiske og kommunistiske arbejderbevægelser, vendt mod excesserne i det kapitalistiske samfund; mens det 21. århundrede mere og mere vil blive en kamp for de økologiske og biologiske rettigheder, uden at de tidligere faser dermed kan betragtes som overståede³³.

5.2. *To fyrster: Cossiga-Berlusconi.* 80'ernes afvikling af, hvad der blev kaldt ideologiernes store fortællinger, betød med andre ord langt fra en afvikling af enhver form for etisk-politisk kultur, der tværtimod synes at have fået en ny injektion med mistankens og legalitetens tilbagevenden. Det vil dog være misvisende, hvis det gav indtryk af, at Italien med ét slag var vendt tilbage til retsstatens præmisser. Den proces, der tog fart med afsløringerne i 1992, har vist sig noget mere sammensat og mindre entydig, end mange umiddelbart havde troet og vel også håbet. Hvad man blev vidne til, var snarere en dyb institutionel krise endnu uden løsning og fremkaldt af, at perspektiverne i skæringsåret '92 ikke slet og ret pegede på en rehabilitering af den republikanske forfatning fra 1948 men i lige så høj grad er kommet til at handle om en overskridelse af denne forfatnings principper. Om noget har netop denne skillevej, som Italien her blev stillet overfor, reaktualiseret den politiske kamp for at fylde det magtvakuum op, der pludseligt åbnede sig med den gamle politiske klasses bortfald. I sin lille pamflet *Destra e Sinistra*³⁴ plæderede Norberto Bobbio da også for en afklaring af begreberne højre og venstre, som mange ellers anså for levn fra overlevede politiske kulturer.

En række internationale og nationale faktorer eller rettede det eksplosive sammenfald af disse faktorer er allerede blevet nævnt. Men til denne række skal føjes den rolle som republikkens præsident i perioden fra 1985 til 1992, den kristelige demokrat Francesco Cossiga, spillede og fortsat spiller. Det er måske først nu, at der for den eksterne iagttagere tegner sig et mønster, hvor den tidligere præsidents idéer om en præsidentledet republik som i det

gaullistiske Frankrig til afløsning af den nuværende forfatnings parlamentsledede republik har været en vigtig brik. Det kan selvsagt indvendes, at partivældets reelle indhold allerede havde tømt parlamentet for betydning og undergravet den ideale republik, som forfatningen foreskrev. Synspunktet er imidlertid kun delvis korrekt. Da der tilbage i 70'erne var forslag fremme om en institutionel fornyelse i retning af en styrkelse af præsidentembedet, blev det afvist af formændene for parlamentets to kamre (deputeretkammeret og senatet).

Socialisten Alessandro Pertini, senere (fra 1978 til '85) Italiens vel nok mest afholdte præsident overhovedet, afviste udspillet med henvisning til, at det ville føre til et afgørende brud mellem de antifascistiske partier, der havde stået bag 1948-forfatningen. Præsidenten tiltænkte ifølge denne en relativ svag position *super partes* og valgtes af parlamentet. Fascismen havde i denne henseende belært tilstrækkeligt om den stærke mand. Senatets formand, DC'eren Amintore Fanfani, fremlagde et andet argument mod at omdanne Italien til en præsidential republik, der var mere i overensstemmelse med partitokratiets inderste logik. Således frygtede han, at en kristeligdemokratisk præsident (hvad en sådan sandsynligvis ville være) med forøgede magtbeføjelser ville forrykke styrkeforholdene mellem de forskellige grupperinger internt i DC og svække de *correnti*, der ikke ville være leveringsdygtige i præsidenter³⁵.

I 80'erne og 90'erne dukkede idéen op påny, og nu fremført af anderledes magtfulde personer, der blev styrket af, at partitokratiet havde nået sit kulminationspunkt og yderligere marginaliseret, hvad der måtte være tilbage af parlamentarismen. Bettino Craxi tilsluttede sig, for så vidt idéen lå ganske i forlængelse af hans ambition om at reducere de to store partier til venstre og højre for PSI. Også kredsen omkring P2-logens Licio Gelli pressede på. Og i 1990-91 tog Cossiga spørgsmålet om en konstitutionel ændring til fordel for et præsidentstyre op i en række udspil, hvori forfatningen blev beskrevet som "gamle klude". Synspunktet var, at den nu, iflg. landets siddende præsident, udtjente forfatning havde spillet fallit, fordi den lagde mere vægt på et konstitutionelt system i balance og med gensidige forsikringer end på beslutningsprocessernes effektiv-

tet³⁶. Dermed havde Cossiga tildelt sig selv en noget anden rolle end den neutrale og formidlende instans, forfatningen definerede. Han gik nu aktivt ind debatten for at forme udviklingen i en bestemt retning.

Hen på efteråret 1990 kunne undersøgelsesdommer Felice Casson fra Venezia afsløre eksistensen af en hemmelig NATO-struktur, Gladio, hvis mål først og fremmest efter alle indicier at dømme var at forhindre en venstredrejning i Italien og ikke sjældent med anvendelse af terrorisme. Cossiga blev indkaldt som vidne, fordi i egen-skab af forhenværende viceforsvarsminister formodedes han at have kendskab til sagen. Imidlertid nægtede han at træde frem for retten og roste i stedet gladiatorerne for den udviste patriotisme. Konsekvensen blev, at præsidenten kom i et stigende modsætningsforhold til den dømmende myndigheds øverste organ CSM (*Consiglio Superiore della Magistratura*). Præsidenten havde ellers formelt forsædet i CSM. Men i stedet for i dette institutionelle regi at sikre den dømmende myndigheds uafhængighed blev det Cossigas klare anliggende at reducere denne³⁷. Også Craxi havde harcelleret mod undersøgelsesdommerne, ikke mindst efter at disse allerede i PSI's storhedstid havde rettet søgelyset mod det, der i første omgang opfattedes som isolerede tilfælde af korruption. Imidlertid fik Cossiga ikke mange støtter i sit felttog mod snart sagt alt og alle. I 1992 brød han med sit eget parti, DC, og opnåede sporadisk opbakning fra Finis MSI endnu inden dette nyfascistiske parti var blevet til *Alleanza Nazionale*.

Cossiga var som præsident udpeget af parlamentet til at udøve en i forvejen defineret funktion, men han trådte nu mere og mere frem som en på det nærmeste uforudsigelig aktør. Selv kaldte han sig for *picconatore*, dvs. en, der bruger en *piccone* (=en hakke). Folk med en historisk erindring vil vide, at Mussolini gerne lod sig fremstille med en sådan hakke i sine barkedede næver, som da dele af Roms centrum i mellemkrigstiden blev ødelagt under betegnelsen byfornyelse. Cossiga gik uden om parlamentet og appellerede nu direkte til befolkningen i et forsøg på at mobilisere den offentlige mening. Mediernes beredvillighed gjorde det nemt for ham at skabe opmærk-

somhed omkring sin person og havne på avisernes forsider og i tv-stationernes bedste sendetid.

Selv om Cossiga måtte træde tilbage i utide og gøre plads til den mere besindige Oscar Luigi Scalfaro, er det et åbent spørgsmål, hvor isoleret han egentlig var, og hvor meget han ikke grundlæggende repræsenterede en politisk *trend*, som i demokratisk henseende var noget tve-tydig, og som var mere resistent og langsigtede end det partitokrati, der væltede som et korthus, da Di Pietro slog til over for den intetanende hvilehjemsbestyrer Mario Chiesa i '92. Det er, forekommer det, i dette lys, at Silvio Berlusconi vej til magten skal ses. Berlusconi så sig selv som repræsentant for en privat succesvirksomhed og slog også igennem i valgkampen op til valget i marts 1994 som den, der ville kunne rydde op i den politiske sump og få gang i hjulene (1 mill. flere arbejdspladser var løftet). Men følger man Berlusconi's egen karriere frem til det tidspunkt efter valget, hvor han blev landets ministerpræsident, fremtræder han noget mindre *self made*, end han gerne vil give det udseende af. Berlusconi ville næppe have kunnet bygge sit imperium op, havde han ikke haft beskyttere i de politiske partier (fx Craxi) og i Gellis hemmelige frimurerloge P2. Det er derfor vanskeligt at se ham som den udefrakommende og fremforalt ukompromitterede fornyer. Han hørte allerede hjemmefant til i den gamle politiske verden, hvor markedsøkonomien forlængst havde gjort det normalt at tinge om privilegier til højstbydende.

Partiet *Forza Italia*'s hastige vækst fra det øjeblik Berlusconi officielt trådte ind i politik i begyndelsen af '94 kunne ellers give indtryk af en spontan, folkelig bevægelse. Bevægelsen var imidlertid ikke spontan, i det omfang Berlusconi allerede i 80'erne havde gjort sit til at fremkalde det mentale skift og nu høstede frugten af sine amerikaniserede mediers nyliberalistiske budskab (marked-vare-succes). Men bevægelsen var heller ikke folkelig, så meget mere som den blev iscenesat ved, at Berlusconi lancerede sit kandidatur i en videofilm, der transmitteredes på samtlige landsdækkende stationer uden journalistisk bearbejdning og indtil flere gange. Med dette yderst mediebevist træk indførte Berlusconi videokratiet i Italien. Fjernsynet handlede nu definitivt ikke længere om politik som

en adskilt sfære, hvis personer, diskussioner og beslutninger refereres: det var ikke journalisterne der henvendte sig til politikerne, men det var denne - og denne ene -, der selv valgte tid og sted og medium. Det valgte medium, det mest gennemslagskraftige, var selv blevet en politisk institution, som Berlusconi ikke var blevet valgt til at udtale sig i, men som han i kraft af sit ejerskab havde magt til at udtale sig i. Selvsagt havde det italienske fjernsyn altid været politisk, som dengang DC kontrollerede RAI Uno. Det nye var, at dette forhold ikke længere blev forsøgt holdt skjult. Denne situation bragte den politiske virkelighed hinsides forfatningens forskrifter for det porøse italienske demokratis institutionelle opbygning og affødte da også krav om grundlovsændringer, der i forlængelse af den allerede indførte nye flertalsvalglov fulgte det spor, Craxi og Cossiga havde lagt.

Det var således et lederdemokrati, der her blev lagt op til. Og det gjaldt også forholdene internt i et parti som *Forza Italia*, som Norberto Bobbio har anklaget for ikke at besidde en statut, der definerer roller og kompetencer; således har de enkelte afdelinger (klubber) ingen indflydelse på den førte politik og heller ikke på sammensætningen af ledelsen, hvoraf flere foruden præsidenten (Berlusconi) kommer fra Fininvest. Det kan næppe heller være anderledes, når den politiske linje dikteres af meningsmålinger og det politiske budskab sælges som en vare, hvilket ikke er blevet mindre udtalt med udnævnelsen af de såkaldte *promoters*, hvis opgaver (som svundne tiders agit-prop'ere) er at kapre nye medlemmer. Partiet er populistisk i sit forhold til vælgerne og bonapartistisk i sin opbygning og i sine kommandoveje.

I overensstemmelse med dette grundlag var Berlusconi's regeringsperiode stærkt præget af bestræbelserne på at vanskeliggøre Antonio Di Pietros og den milanesiske anklagemyndigheds arbejde. Det var som om operation "Rene Hænder" nu ikke længere tjente noget formål, efter at den havde fældet den gamle politiske klasse og banen vejen for en ny. Justitsminister Biondis dekret fra sommeren 1994 mod den udbredte brug af præventiv fængsling især mod korruptionsanklagede var et eksempel. Imidlertid blev regeringen tvunget til at trække det tilbage,

da Di Pietro og hans kolleger truede med at trække sig, da dekretet efter deres opfattelse vanskeliggjorde enhver videre indsats. Det blev dog ikke ved dette ene forsøg på at minimere den dømmende myndighed, der foruden at være i overensstemmelse med ex-præsident Francesco Cossigas udspil i betænkelig grad faldt sammen med, at der blev rejst sag mod ledende medarbejdere i Fininvest-koncernen og tilsidst også mod chefen selv. Og hen mod jul dette år blev det for meget for koalitionspartneren Umberto Bossi, der trak Ligaen ud, således at regeringen Berlusconi faldt og gav plads for det tekniske ministerium under Lamberto Dini's ledelse³⁸.

6. Magt og ret

Det har været denne krønikes ærinde at pege på, at Italiens grundlæggende kulturelle problem her midt i 90'erne vedrører landets fremtidige institutionelle indretning. Ressourcerne og perspektiverne er flere. Nogle af disse er spredte, mens andre er mere kompakte og målrettede. Der er legalitetens repræsentanter i Milano og Palermo. Der er de bredere folkelige bevægelser, som fx de sicilianske forretningsdrivendes organiserede protest mod mafiaens afpresninger³⁹. Der er de intellektuelle, der som fx filosofen Gianni Vattimo angrer postmodernismens letsindighed⁴⁰. Der er enkelte politiske partier. På mange måder ligger der her en kim til at udvikle den civile lidenskab, som Enrico Berlinguer følte savnet af i 1981, og på længere sigt også en ny politisk kultur, der fastholder distinktionerne mellem parti og stat, mellem marked og stat og mellem privat og offentlig. Det gamle partitokrati slettede netop disse distinktioner, da det gjorde alt til genstand for køb og salg i det øjemed at sikre egne magtinteresser på institutionernes bekostning. Berlusconi synes ikke at have brudt med denne tradition, så meget mere som han hårdnakket nægter at indse uforeneligheden af et tv-monopol med en politisk karriere og har vist sig ude af stand til at skelne mellem sine egne og landets interesser.

Det var bundløse skakter, den italienske befolkning pludselig fik mulighed for at kikke ned i, da de

første korruptionsskandaler rullede og igangsatte en nærmest katharsisk renselsesproces. Men det er også tydeligt i dag, at de tilskyndelser til en fornyelse, der i denne forbindelse dukkede op til overfladen, nu har lagt sig til rette i en ny omend konfliktfyldt normalitet. I Berlusconi's vision om det nye Italien, således som dette kommer til udtryk i fyrste- eller magtstaten, er det vigtigste spørgsmål *hvem*, der regerer, når blot den, der regerer, refererer til markedsøkonomien, der i dette ræsonnement synes selvskreven til også at udgøre rekrutteringsgrundlaget for en ny politisk klasse. Berlusconi har ved at bevæge sig fra økonomien til politikken ment det muligt at overføre konkurrencekulturen med dens træk af overtagelse og udelukkelse fra den ene sfære til den anden. Konsekvensen er, at politik for ham bliver bandekrig. Det gælder i forhold til den offentlige tv-station RAI, der i den periode, Berlusconi var regeringsleder, fik en ny og mere loyal ledelse. Det gælder i forholdet til oppositionspartierne, der i samme periode fik sin repræsentation i parlamentets stående udvalg stækket. Men også i forholdet til anklagemyndighedens repræsentanter, der ganske naturligt bliver opfattet som konkurrenter til magten og ikke som kontravægte i et demokratisk system. Senest lykkedes det at få symbolet og folkehelten Di Pietro til at trække sig som offentlig anklager.

På baggrund af de italienske erfaringer forekommer den genuine liberalistiske markedsøkonomi ikke at være den mest indlysende garant for demokratiet, når den således i sig har demonstreret stærke absolutistiske tendenser. Opbygningen af Fininvest-imperiet blev da også betinget af, at der ikke fandtes nogen lovgivning på tv-området. Den stærkes ret syntes at have været gældende. Konsekvenserne heraf og af Berlusconi's regeringspraksis gjorde det klart for store dele af befolkningen, at et fungerende demokrati ikke bare betyder et magtskifte. Spørgsmålet er ikke bare hvem, der regerer; det afgørende spørgsmål er, på hvilken måde der regeres. Operation "Rene Hænder" rejste dette sidste spørgsmål i dets radikalitet. Mens magtstaten opererer med en absolut magt, opererer retsstaten med regler og love for magtens begrænsninger. Derfor så Berlusconi en klar interesse i at ophæve den dømmende myndigheds selvstændighed.

Bobbio er præcis i sin dom over det samfund, der er skabt af fjernsynet: "samfund, hvor det mest handler om San Remo sangfestival, sport, reklamespots, Pippo Baudo, Mike Bongiorno og amerikanske serier som *Beautiful*" befinder sig "helt naturligt til højre"⁴¹. Passagen refererer akkurat til den mere synlige del af Berlusconi's verden, i det omfang han om nogen har bidraget til at præge den. Men spørgsmålet om fyrstestatens principper over for retsstatens ditto afslører nogle lag i hans politiske kultur, der ikke så meget henter inspiration fra en amerikanisme *all'italiana* men fra en mere rodfæstet italiensk højrekultur. Dette forhold forklarer koalitionen med Gianfranco Finis MSI-*Alleanza Nazionale*. Det er derfor ikke tilfældigt, at man i dette regi finder de mest ihærdige bestræbelser for at miskreditere den antifascistiske kultur, der som et resultat af modstandskampen mod nazifascismen lagde grunden til den republikanske forfatning med dens intenderede demokratiske forsikringer mod en gentagelse af den fascistiske absolutisme.

Finis AN kunne imidlertid ikke legitimere sig ved at identificere sig med den historiske fascisme. Så megen virkning har antifascismen haft, at en tilbagevenden ikke ville kunne ske ustraffet. Den folkelige opbakning bag festligholdelsen af "den 25. april" (Befrielsedagen) i '94 var større end set i mange år og derfor også mere end blot et ritual. Skulle AN derfor ud af det gamle MSI's politiske ghetto, ville dette kun kunne ske ved at træde frem med en mere postfascistisk profil. Berlusconi på sin side havde brug for, at AN lagde afstand til den historiske fascisme for at legitimere sin koalition med partiet inden for rammerne af den såkaldte *Polo della libertà*. Hele berettigelsen af denne koalition lå i, at den i egen selvforståelse fremstod ikke bare som arvtageren, da det gamle regime brød sammen, og foreløbigt på den gamle forfatnings grundlag men også og først og fremmest som afsættet for dannelsen af Den Anden Republik og på et revideret forfatningsgrundlag.

I lyset af denne langsigtede strategi blev forfatningen af 1948 analyseret som nærmest ansvarlig for det senere udviklede korrupte partitokrati, hvorfor den måtte revideres for at give plads til et systemskifte. En revision af forfatningen måtte imidlertid gå via et frontalt an-

greb på antifascismen ikke mindst i den udstrækning, at kommunismen med PCI havde sat sine fingeraftryk. Man vil derfor fortsat, adskillige år efter Sovjetunionens opløsning, i den italienske højrekultur finde det antikommunistiske kort, men det vil da typisk henvise til en intern italiensk kritik af forfatningens manglende legitimitet. Når antifascismen står for skud, hænger dette sammen med, at dens mest kompromisløse komponenter med disses kommunistiske islæt ikke vil kunne sikre "den nationale forsoning", der menes at være en forudsætning for, at sårene efter borgerkrigen i 1943-45 kan heles⁴².

Højrekulturen har brug for denne forsoning, fordi den vil give den en plads i det Italien, der opstod efter krigen. Den såkaldte revisionistiske fascismeforskning, i Italien repræsenteret ved historikeren Renzo De Felice, har leveret de videnskabelige argumenter for en sådan forsoning ved at fremhæve de mere moderne og mindre terrorprægede træk ved Mussolinis regime. Senest har denne skole rettet skytset mod det venstre-borgerlige *Partito d'Azione*, som Bobbio i øvrigt har haft som sin politisk-kulturelle basis, og som sammen med PCI var mest aktiv i modstandsbevægelsen og leverede nogle af de store profiler også i den grundlovgivende forsamling. Den antifascistiske kultur, der langtfra mangler blik for egne fejl, hvilket den kommunistiske kulturs selvopgør vidner om, har imidlertid vanskeligt ved at acceptere en sådan forsoning, når den forudsætter, at der stilles spørgsmålstejn ved PCI's og nu også Aktionspartiets demokratiske sindelag og overhovedet ved den nuværende forfatnings *raison d'être* - også som et alternativ til det faktiske forløb i den italienske efterkrigstid.

Radikaliteten i dette opgør om Italiens fremtid synes også at afsløre, at magtens vilkår har ændret sig så meget, at immunforsvaret mod, hvad der hurtigt kan blive politisk barberi, er sat på prøve. Da dette opgør finder sted i en fase, hvor Italien fra at have været et land med en begrænset suverænitet under amerikansk hegemoni nu står i en intensiveret europæisk integrationsproces, bliver spørgsmålet, med hvilke politiske og institutionelle midler det tilpasser sig Europa. Og dette spørgsmål er ikke blevet mindre presserende af, at inflationen, renten, samt den årlige og samlede statsgæld ligger klart over de kriterier, der er

fastlagt for deltagelse i den hårde kerne af EU-lande. Italiens løsning af dette spørgsmål er derfor et europæisk anliggende.

Litteratur

- AAVV., *Enciclopedia Einaudi*, Torino 1977-84
 Andreoli M., *Andiamo in Piazza Duomo*, Milano 1993
 Andreotti G. (sag mod), *Indagate su Andreotti. L'atto dei giudici di Palermo su mafia, politica e delitti* (Procura della repubblica, presso il tribunale di Palermo. Direzione distrettuale antimafia), udgivet som tillæg til "Avvenimenti", n.13, 1993
 Asor Rosa A., *L'ultimo paradosso*, Torino 1985 (da. overs. ved I. Pin Rasmussen, uddrag i "Piranesi. Italienske Studier", n.3, 1985, s. 115-19; i samme nummer et interview med Asor Rosa under titlen *Politikken, litteraturen og den ulykkelige bevidsthed*, ss.105-14)
 - , *Fuori dall'Occidente*, Torino 1992
 Bagnasco A., *Tre Italie. La problematica territoriale dello sviluppo italiano*, Bologna 1977
 Balboni E., *Presidente della Repubblica, giudici e Consiglio superiore della magistratura: cronaca di un aspro conflitto costituzionale*, i "Politica in Italia. Edizione 92
 Barcellona P., *Dallo Stato sociale allo Stato immaginario. Critica della "ragione funzionalista"*, Torino 1994
 Berlinguer E., interview med E. Scalfari i "la Repubblica", 28.7.1981, genoptrykt i samme avis, 25.5.1993
 Berlinguer G., *I duplicanti. Politica in Italia*, Bari-Roma 1991
 Bobbio N., *Il futuro della democrazia. Una difesa della regole del gioco*, Torino 1984
 - , *L'età dei diritti*, Torino 1990
 - , *Destra e Sinistra*, Torino 1994 (da. overs. ved H. Juul Madsen, *Højre og venstre*, København 1995)
 Brena S., *Facce da spot*, i "Il Piacere", nov. 1986
 Burchardt M., *Berlusconi*, København 1995

- Calvino I., *Apologo sull'onestà nel paese dei corrotti*, i "la Repubblica", 15.3.1980, genoptrykt i samme avis, 7.10.1992
- Cesario V., *Elementi per uno scenario del mutamento culturale*, i AAVV., *La cultura dell'Italia contemporanea* (udg. V. Cesario), Fondazione Agnelli, Torino 1990
- Daniels Ph., *L'Italia e il trattato di Maastricht*, i "Politica in Italia. Edizione 93"
- De Giovanni B., *La nottola di Minerva. PCI e il nuovo riformismo*, Roma 1989
- Della Sala V., *Le dimissioni di Cossiga e l'elezione di Scalfaro: presagio di presidenzialismo?*, i "Politica in Italia. Edizione 93"
- De Rita G., *L'impresa famiglia*, i AAVV., *La famiglia italiana dall'ot-tocento a oggi* (udg. P. Melograni), Bari-Roma 1988, ss.383-416
- Ferraris M., *Invecchiamento della "scuola del sospetto"*, i AAVV., *Il pensiero debole* (udg. G. Vattimo & P.A. Rovatti), Milano 1983, ss.120-36
- Galli della Loggia E., *La crisi del "politico"*, i AAVV., *Il trionfo del privato*, Bari-Roma 1980, ss.5-45
- Gargani A., *Il sapere senza fondamenti*, Torino 1975
- (udg.), *Crisi della ragione*, Torino 1979
- Ginsborg P., *Storia d'Italia dal dopoguerra a oggi. Società e politica 1943-1988* (eng. udg. 1990), Torino 1989
- Giovannini G., *Multimedialità e integrazione sociale*, i AAVV., *La cultura dell'Italia contemporanea* (udg. V. Cesario), Fondazione Agnelli, Torino 1990
- Grasso Tano, *Contro il racket. Come opporsi al ricatto mafioso*, Bari-Roma, 1992
- Ingrao P., *Masse e potere*, Roma 1977
- La Palombara J., *Democrazia all'italiana* (am. udg. 1987), Milano 1988
- Lepre A., *Storia della prima repubblica. L'Italia dal 1942 al 1992*, Bologna 1993
- Livolsi M. (udg.), *L'Italia che cambia*, Firenze 1993
- Mora E., *Il mutamento culturale nelle riflessioni teoriche*, i AAVV., *La cultura dell'Italia contemporanea* (udg. V. Cesario), Fondazione Agnelli, Torino 1990
- Perniola M., *Blændværker* (d.o. ved C. Juhl), Århus 1982
- Rey R.R., *Ecco i duri del suo staff*, i "Il Piacere", nov. 1986

- Rusconi G.C., *Democrazia senza antifascismo?*, i "Il Mulino" 4, 1994
- Seindal R., *Mafia*, København 1995
- Stajano C. (udg.), *Mafia. L'atto d'accusa dei giudici di Palermo*, Roma (1986) 1992
- Søndergaard P., *Den sicilianske mafia. Tradition og modernitet. I-III*, Ålborg-Roskilde, 1989-93
- Sørensen G., *Dekretet og den moderne fyrste*, i "Giraffen" 1994
- Turani G., *Tutti i segreti del faraone*, i "Il Piacere", nov. 1986
- , *La locomotiva italiana*, Milano 1987
- Turone S., *Politica ladra. Storia della corruzione in Italia. 1861-1992*, Bari-Roma 1992
- Vattimo G. & Rovatti P.A. (udg.), *Il pensiero debole*, Milano 1983
- Vattimo G., *La fine della modernità*, Milano 1985
- , *La società trasparente*, Milano 1989

-
- 1 Turani 1987
  - 2 De Rita 1988
  - 3 Bagnasco 1977
  - 4 Turani 1987, ss. 151-52
  - 5 Ginsborg 1989, s. 546
  - 6 Ingrao 1977, s. 9
  - 7 Lepre 1993, s. 310
  - 8 ibid. s. 337
  - 9 Galli della Loggia 1980
  - 10 Giovannini 1990, s. 135
  - 11 Brera 1986, s. 136
  - 12 Turani 1986, s. 166; Rey 1986, s. 170
  - 13 Cesario 1990, ss. 10-16
  - 14 Barcellona
  - 15 Mora 1990
  - 16 Romano, 1977, s. XIII og s. XVIII
  - 17 De Giovanni 1989
  - 18 Asor Rosa, 1992, 1985
  - 19 Vattimo 1985
  - 20 ibid. 1989, s. 7; 1983
  - 21 Perniola 1982
  - 22 Berlinguer G. 1991, s. 53

-
- 23 La Palombara 1988, s. 36
  - 24 Daniels 1993
  - 25 Vattimo 1989, s. 14
  - 26 Calvino 1980
  - 27 Berlinguer E. 1981
  - 28 Turone 1992, s. 272
  - 29 Stajano 1992
  - 30 Andreotti 1993
  - 31 Ferraris 1983
  - 32 Bobbio 1984
  - 33 Bobbio 1990
  - 34 Bobbio 1994
  - 35 Lepre 1993, s. 329
  - 36 Della Sala 1993, s. 145
  - 37 Balboni 1992, ss. 65-66
  - 38 Sørensen 1994
  - 39 Grasso 1992
  - 40 Vattimo 1994, s. 37
  - 41 Bobbio 1994, s. 36
  - 42 Rusconi 1994, s. 626